

વર્નાક્યુલર રોકરટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(બેની અંદર અર્થ; કવિતાની રૂઝડકથી; વ્યત્પત્તિ;
પાઠના સવાલ તથા સાર; અપૂર્ણકતા મિથ્યાત્વ
અદિશ હિંદના રાજકીય ભાગ. P. 7

रयनार-भैरव. सी. पी. शाह २५/५/१९३०
रयनारतु डेकायु-शाहपोर-मुक्त

प्रसिद्ध कर्ता—C. M. Shafr.

1930 સિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું-શાહપોર-મુલ
આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ના ૨૫મા એપ્રિલના રોજ રજીસ્ટ્રારના હસ્તાક્ષરે

14
 १५५२—नासबख्शराव व दशमपुराव नीकट.
 काशवानु ठेकाधु—श्री "कंदर" श्री-टांग प्रेस.
 यड्डाना पु. ड. १५५२ पासे-नेवत.

સંવત્ર ૧૯૮૬] કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ [સને ૧૯૩૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૦૭૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૦૭૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી ઓપડીના અર્થ

વિષય મ ૪૨૫ : ૮૪૪ : ૬- : ૨૧૨

પાંચમી ચોપડીના અર્થ

પાઠ ૧.

મરદાષ્ટ=મહાદુરી

કેવળ=એકલા

દૃઢ=અચળ; મજબુત

સ્નાયુ=માંસના તંતુ; ને

તંતુ વડે હાડકાને

માંસના બોચા વળ-

ગેશા રહે છે તે

હબ=કબજે; અંકુશ

કેળવણી=શિક્ષણ

બેદ=ધ્રુવ કારણ; નિશ્ચય

પ્રયત્ન=(પ્ર+યત્ન)=પરિ-

અમ; ધણી મહેનત

મલખમ=કમરત માટે

દાટેલું કિબું ગોળ બાકું

આટાપાટા એક જાતની

રમત

ક્રિકેટ=બોલબેટની -મત

ચરખી=ચામડીની નીચે

ઠરેસો ચીકણો પદાર્થ

અલ્પચર્ય=અમી સંગથી

દૂર રહેવું તે; જનોઇ

દે ત્યારથી પરજાનાં

મુધીનો વિદ્યાભ્યાસનો

વખત

અંકુશમાં=નાખામાં;

કમળમાં; દાખમાં

રોદણાં=રડણાં

બડબડાટ=નારાજ અર્થ

મનમાં બપડવું તે

ખંતીલા કાળજીવાળા

દેવ-કાનો; અદેખાઈ

છળકપટ દગોફટકો

આચકો ખાશે=અટકશે

અણપટનો અયોગ્ય

બલકે=એટલું નહિ પણ

વધારે

ખસમ=ખાસ

નકલ=કોપી; કિતારો;

ખીજનું જોઈ ચાલવું તે

અનીતિ ખરાબ ચાલ

આયુષ્ય=આવરદા

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે ? શરીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે ? મનની કેળવણીમાં નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું ? સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે ? અનીતિએ ચાલનારની શી દશા થાય છે ? માણસમાં કયા ગુણ હોય તો મરદાષ્ટ કહેવાય ?

પાઠ ૨.	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખ-	જાતિ સ્વભાવ=મૂળ
સમયસૂચકતા-ધટતો	રવાળું ઢાંકણ	ખાસીયત
કિપાય જલદી સૂએ	ભાન=નરેહ; ચિત્રામણ	આનુરના=હંતેજનરી
એવી ‘મુદ્ધિ’	ગરક=ગરકાવ; લીન	મુઝે મોટે=જાળવા છતાં;
અકરમાન=એકાએક	કરમખંધી-પત્થર જડે-	એલ્યા વગર
અણુધાર્યો ખનાવ	લી જમીન	દાનવ-રાક્ષસ
અણુધાર્યુ=આશિંતું	આંખ નજર; નીધા	પ્રસન્ન=ખુશ
સાવધાન સાવચેત	રહ=ખગળ	સ્વસ્થ=દતો ને તેમ;
		ગભરાયા વગર; શાંત

સવાલ—કંઈ પણ કિપાય મનની કેવી સ્થિતિમાં સૂએ છે ?

સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું કરવું ?

પાઠ ૩.	પ્રયોગ=અજમાયસ	જળવાય=સચવાય
અસ્વચ્છ દત્તા=કામોર્નિક	સિદ્ધ=સાધિત; પુરવાર	સોઈ=જોગવાઈ; સવડ
એમિડયાસ કે દુર્ગધ-	પ્રાણવાયુ=આક્રિસજન;	ક્રમક્રમાટ=ચીતળી
વાળી ખગમ દવા	પ્રાણને આધાર આપ-	મુંજાઈએ=ગુંગળાઈએ
વાટે=રસ્તે	નાર વાયુ	હરાતું=થોભાતું [એવો
એકવાડ=એકું	શુદ્ધ-એકબ્રો	ધુમાતો-ધુમાડો નીકળે
વાતાવરણ-વાનું આવ-	કદરતે-દાધર શક્તિએ	બદબ્રો=ખરાબ વાસ; દુર્ગંધ
રણ; પૃથ્વીની આસ-	પરિણામ=ફળ; છેવટ	સભવ=આશા
પાસ વીટળાયકો વાયુ	તંદુરસ્તી-આરોગ્યતા	આસ=દમ

સવાલ—અધિઆર ધર કે બોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ?

આંધારી ઓરડીમાં ૧૪૬માંથી ધણા અંગેજો શાથી મરી ગયા ? હવા શાથી સુધરે છે ?

પાઠ ૪.	વાન પુરુષ	આયર્લાંડ=ઐરિશ્નની
જવાંમર્દ=પહાડુર; જુ-	જવલ્લેજ=આગ્યેજ	પશ્ચિમમાં બેઠ છે તે

પહેલી ચોપડીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” અહીં આના. [૩

સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	ઓથું=પડદો; આકું પડ	પહેલવાન=કુસ્તીઆજ;
ભડકો=બળતું	ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ	જવાંમંદ
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ	દુવા=આશિર્વાદ	ભરદરીએ=દરીઆની
ખાળણુ ચોપણુ=ચુગરાન	નિશાની=શારત	અધવચ્ચે
પ્રતક=વદાણુમાં કિતાર-	સુખરૂપ=સહીસલામત	નોંધ=લખાણુની યાદી
ઓ માટેની બેઠક	ખડક=પાણીમાંનો ડુંગર	શૂરવીરપણું=બહાદુરી
સહીસલામત=જેવો ને	આંચ=હરકત; નુકસાન	શ્રદ્ધા=ભરોમો; વિશ્વાસ
તેવો; સુખરૂપ	દરકાર=પરવા	દહતાથી=મજામુતપણે

સવાલ—લડાઈ સિવાય ખીજી કંઈ કંઈ બાબતોમાં શૂરવીરપણું મળ્યાય છે ? જોને કોઈનેના જ્ઞતાંતમાંથી આપણને શી શિખામણુ મળે છે ?

પાઠ ૫.	સરત=હોડ; હારજીત	જેવા; છાતી ભરાઈ
—કુરુક્ષેત્ર=ચુરને માટે	કાટકા=મોટા અવાજન;	આવેથી રડવા સરખા
માન અને પ્રેમ	કડાકા	સરસા=સાથે
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય	મુસળધાર=સાંભેલાના	એકનિષ્ઠા=ખરો બાવ;
ભાગવત=દિંદુધર્મનું	જેવી જાડી ધારમાં	ખરી શ્રદ્ધા
પુસ્તક; શ્રીકૃષ્ણનું	પડયા કરતો એવો	પ્રસંગ=વખત; જોગ
જન્મ ચરિત્ર	અંધકાર છવાઈ ગયો=	અમૂલ્ય=ધણી કીમતી
ચૂરપત્ની=ચૂરની સ્ત્રી	અધાર્થ થઈ ગયું	આચાર્ય=ઉપદેશ આપ-
બકી=કરી	ગળગળા=પાણીપાણી	નાર; ચુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દૃષ્ટાંતથી શો બોધ મળે છે ?
ચુર સેવાથી શા લાભ થાય છે ? ચુર શિષ્ય કને સેવા શા માટે કરાવે છે ?

પાઠ ૬.	સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે	રાખી એક વિચારમાં
સાધારણુ=વ્યવહારમાં	તેમ જતી	જોડવું તે
ફરજ આવતો	સંયમ=મનને તાબામાં	લખ=રિવાજ; રીતભાત

૪] બીજી થોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આનાહ.

આન કરાવ્યું=ચેતાવ્યો
ઓધું આવશે=ખરાખ
લાગશે

સ્મરણ=યાદ; ફામ
નાસ્તો=સવારે થોડું
ખાવું ને; શિરામણ
ઉધણસી=ખડુ ઉધનાર
ખાટું દીકરી
કવખતે=અયોગ્ય વખતે
જરૂરિઆત=અગત્ય

પાઠ ૭.

કવિતાના અર્થ.

ઋષિ=મુનિ
નરપતિ=, નર+પતિ)
પુરુષોનો ધણી; રાજા
સુદામા=પ્રીકૃષ્ણના ભક્ત
દારામતી=દારાકા નગરી
કનક=સોનું; હેમ
મણિમય મણિવાળા
કાંગરે=અણીવાળી ટોચે
દુર્ગે કિલ્લાપર
ધન=નિશાન
દુંદુભી=નોખન
સંગમ (સં+ગમ)=મેળાપ

વર્ષ=જાત
ચારે વર્ષ=ચાત્રણ,
ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર
પુર-શહેર
ભગવાન. (સં) (ભગ=
નસીબ+વાન=વાળો)
નસીબવાળો; પવિત્ર
મદ્દાપુરુષોને ભગવાન
કહેવાનો રિવાજ છે.
રૂપ- દેખાવ
પણે જન્ય; દોડે
જાદવ સ્ત્રી=યાદોની
બાયડી
ધન્ય=શાબાશ
ત્રન=નિયમ
તપ=તપશ્રય
અપાર= (અ=નહિ+પાર
=છેડો)=ધણીજ
ભરથાર=ધણી; વર
હાડિ=પિલામણો માણસ
વિકરાળ=ભયંકર
ચેટા=મસ્કરી; મગક
પુઠળ=પાછળ; વાંસે
વળડે=અળવે

ગાલ બળડે=ગાલમાં
તમાચા મારે
પુટે=પાછળ
ઋષી=મુનિ; ઋષિ
સૂણી=સાંભળી
સાધુ=સતપુરુષ; પવિત્ર
માણસ
દટિ=નજર
સમાચાર=ખબર અંતર
કૃપાનાથ=(સં) (કૃપા=
મહેરબાની+નાથ=ધણી)
=મહેરબાનીવાળા; દયાળુ
મયા=માયા; મહેર
પ્રતિ=સામે
પ્રતિકતાર=સામે જવાબ
દર્શન=જાવથી જોવું તે
મન=મંદિરા; મરજી
હાટ=દુકાનો
ચેટા=મજર
ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં
ભરાતો બળન; ગુજરી
છગન=ચારીઓ આગળ
રવેશથી બહાર પડતાં
જે પાટીમાં જડેલાં
હોય છે તે

ત્રીજી ચોપડીના "ડિક્શનરી શિક્ષક" વ્રજી આના. [૫

ગોખ=ધરના આગલા
માળની રવેશ ઉપ-
રથી બહાર નીકળતી
કોરાવાળી જગ્યા

ઝરખા=ખારી આગ-
ળતો ગોખ

અટારી=ઉંચી મેડી;
ઉંચો માળ

જડિત્ર=જડેલાં

કોડા=કોરા

ઝકઝમાળ=ઝગઝગતા;
ચમકતા

મિનાકારી=(મિનો =
કાચના જેવો પથ્થુ
રાતા લીલા વગેરે
રંગવાળો એક પદાર્થ+
કાર=કામ+ઈ=વાળો)=
મિનાની કારીગરીવાળું

અમરાપુરી=દેવની

નગરી; ઇંદ્રપુરી

ઓવારી=માથાપરથી

ઉતારી; જુલાવી

રફાટિકમણિ=એક જ-

તનો ચળકતો પથ્થર

થંબ=થાંભડો

નાટરંભ=ખેલ; નાટકનો

આરભ; તમાસો

રમકઝમક=રમઝુમ થતો

અવાજ

હેમ=સોનાં; કનક

અઝોડા=રાસ

મદગ=પખાણ

ઉપંગ=એક જાતનું વાળું

ડોલે=દાસે

મદગળના=ખુમારીવાળા;

મસ્તીના જોરમાં આવેલા

મદ-દાથીના માથામાંથી

પરસેવાના જે ઝરખુ

છુટે છે તે

માતંગ=દાથી

ગજશાળા=(ગજ=દાથી

+શાળા = ઠેકાણું)=

દાથીખાનું

નવલો=નવીન; નવી

જાતનો

રંગ=શોભા

ચોદા=લડવૈયા

પ્રતિદાર=પોળીઆ;

ચોટીદાર

શામળીઆ=શ્રીકૃષ્ણ

દાર=ખારણું

સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ;

મનના મુદ્દા

ગદન=અથાગ; છુપી;

કળી ન શકાય એવી

દીસે દેખાવ

કરમની ગતિ-નસીબનું

જોર

પૃથ્વીપતિ=(સ) પૃથ્વી

=દુનિયા+પતિ=પણી)

=દુનિયાનો ધણી; રાજ

રજ=જરા; રજકણુ

ગોકુળ=જમના નદીપર

પવિત્ર ધામ છે

માંકડાં=રાતાં મોનાં વાંદરાં

સિંદાસન=(સિં)=સિંહ

+આસન=ખેડક=સિં-

હના આકારની ખેડક;

રાજગાદી

તુંબડી=તુંબડીના વેલા-

નું ફળ

૬] ચોથી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

કવિતાની સમજૂતી.

મુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજા (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સુદામાએ દારકા નગરી જોઈ તેનો સોનાનો કાઠ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાંગરા ઉપર ઉચી જાતના રત્નો જડેલાં હતા. (૧) કિલ્લાપર ઘણાં નિશાનો જાડતાં હતાં; અને ત્યાં નોખત નગારાં વાગી રહ્યાં હતાં. જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતના (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે. (૨) તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાભા ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા, તેમનો દેખાવ જોઈને બધા લોકો જોવાને એકઠા થયા; તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાવડીઓ માંહેા માંહે તાળી આપીને દસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે. જે સ્ત્રીએ ઘણાંજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કાઢી હશે તેજ સ્ત્રી અ. ઘણીને પામી હશે! (૪) કોઈ કહે છે કે ભય કર બિહામજો માણસ આવ્યો બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતા રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ઘણી મજાક થતી હતી. તે સાંભળીને સુદામા દસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાંખતાં, (૫ણ) સુદામા તો મોટેથી હરિ હરિજ બોલતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઈ ઘરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી. (૭) (પછી જાદવે કહ્યું કે) હે મહેરબાનીના ભંડાર! તમે ક્યાંથી પધામાં છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કાઢી છે? પછી ઋષિજીએ સામે જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાદવે રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપક્રમ

પાંચમી આપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૭

કાધો. તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે એટલી તો બીડ કે શીષા ચાલ્યા જવાયું નહિ. (૯) શહેરનાં હાટ, ચૌટાં અને ચોક તેમજ ઘરોનાં છબાં, ઝરખા, બારી અને ગોખ, અટારી, જળાઓને જડેલાં કંડેરાઓ ઝગઝગતા શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦) ત્યાં દેવલોકોની નગરીને પણ બુલાવે એવું મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે, સભામાં સ્ફાટિકમણિના થાંભલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે. (૧૧) પખાજને ઉપંગમાંથી મધુરા તાલ નીકળે છે. તેમજ પગે બાંધેલી બુધરીઓ રમઝમ ચાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ગુણજન રસ પડે એવાં ગીત ગાય છે. (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછાડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારી-વાળા હાથીઓ ડોલતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા કબા હતા, ને શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા. ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક ગુરુના નિશાળીઆ છીએ. પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજ્ય સર્જ્યો છે અને મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી, જે ગોકુળમાં વાંદરાં રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડાં લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુપડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૮.	પુષ્ટિકારક=મળ આપનાર	રૂચી=ભાવ
નિભાવ=ટકાવ	દેખરેખ=તપાસ	ખીલવટ=ખીલવણી
શુદ્ધિ=વધારો	સામર્થ્ય=જોર	ખાતર=માટે
પુષ્ટિ=મળ	ભવિષ્ય=આવતો વખત	જગૃતિ=હોશિયારી
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	અતિશય=ધણું	કડક=કડવી; રટ્ટોચ

૯] ગુજરાતની સાં બુદ્ધોગની પ્રતિભાષા તથા અના.

મધાકે (મધ+અકે) દા-
રત્ન સત્ય; દાર્તો કસ
અભિપ્રાય=મન
ચાસ-માંગતું થી
સંભવ આશા
ક્રાકેન=કિવનામ્નિ જેવો
ધાળો બુદ્ધ
પાઠ ૯.
ક્રામ ભત
આર્ય=સૌથી પહેલાં દિ-
દુરનાનમાં આવી વસેલા
દ્રાવિડ-દક્ષિણ દિશાના લોક
શક=સિધિઅન
વેદ=ધર્મી જ્ઞાન; (વેદ
ચાર છે, ઋગ્વેદ, સામ
વેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ
રામાયણ-રામચંદ્રની
કથાનું પુસ્તક
મહાભારત-કૌરવ પાંડ-
વના મોટા યુદ્ધનું
વીરરસ કાવ્ય
પુરાણ=ધર્મી લીલાનો
અંથ
અનેક=(અન+એક) ઘણા

શિવ=મહાદેવ; સંહાર
કરનાર દેવ
વિશ્વ-આપક ધર્મર;
પાલન કરનાર દેવ
માતા-દેવી; ધર્મી
શક્તિ
કપવાસના=મકિત
ધર્મદેવ=જેના કપર
આરથા હોય તે દેવ;
પોતે પસંદ કરેલા દેવ
અવનાર માણસના
કપમાં પરમેશ્વરનું
પ્રગટ થવું તે
કમ્પીરપંથી=કમ્પીરનો
મન માનનાર
વન=ગામમાં કહેલા
નિયમો
મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર
જ્ઞાનમયુદ્ધ=જ્ઞાનધર્મનો
સ્થાપનાર
સ્વેતાંબર=(સ્વેત+અંબર)
સફેદ લુગડાંવાળા
દિગંબર=(દિક્+અંબર)
નાગા (એ લોકો

પોનાના દેવને કપડાં
પહેરાવના નથી) એ
પંથના સાધુઓ પીળાં
વસ્ત્ર પહેરે છે.
પંથ=ધર્મનો માર્ગ
તીર્થકર=જેન મતમાં
મનાતા મોટા અવતારી
પુરુષ
અદિંસા=હિંસા ન કરવી
તે; કામપણુ જીવને
દુઃખ ન દેવું તે
વૈરાગ્ય મસારની મોજ
મગ્નમાંથી મનનું ઊઠી
જવું તે
સિદ્ધાંત-(નિદ્ધ+અંત)
=વાદવિવાદથી નક્કી
થયેલું તે; નક્કી સાર
અરબસ્તાન=એશિઆ
અ ડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
તુર્કસ્તાન-અરબસ્તાનની
ઉત્તરમાં દેશ છે. [એને
એશિઆઈ તુર્કસ્તાન
કહે છે]
પ્રદેશ=મોટા દેશ

મુંબઈ હાલકાની જૂગોળની પ્રતિભાષાના ઠાઠા આના દિ

પેમંબર=ઉપદેશ કરવા	ધંધામનો પશ્ચિમ કાંઠો	એલચી=એક રાજ્યબીજ
મોકલેલા પુરુષ (પેગામ=	બાઈબલ=ખ્રિસ્તીઓનું	રાજ્યમાં પોતાના તર-
સંદેશો+ખર=લાવનાર)	ધર્મ પુસ્તક	ફરથી માણસ મોકલે છે
ધર્મરતે ત્યાંનો સંદેશો	ધર્મિખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી	તે; પ્રતિનિધિ
લાવનાર	ધર્મ સ્થાપનાર	ગ્રીક ગ્રીક દેશના રહેવાસી
કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ-	પાઠ ૧૦.	વિતારા=નકલ
પુસ્તક	વમંતઋતુ=ફાગણ ને ચૈત્ર	કરકસર=જરૂરનો ખરચ
ઉપવાસ=બૂખ્યા રહેવું તે	મહીનો;(એ મહીનામાં	કરવો તે
સીઆ=મુસલમાની	જાડને નવાં પાંદડાં	ગરબજાટ=મોંઘાટ
ધર્મનો એક પંથ	આવે છે)	બીડ=લોકોનો જમાવ
ધરિન=અરબસ્તાનની	(વર્ષની ઋતુ છ છે.	થાપણ-મુદી; જાડોળ
પૂર્વે એક દેશ છે.	વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા,	સહી-મતુ; કમુલાત
સંજળ=સુરત જિલ્લાની	શરદ, દેમંત, શિશિર)	સિકકા=છાપ
દક્ષિણમાં ગામ છે	સંક્ષિપ્ત=ટુંકો	સાક્ષી=સાહેદી
ઉદવાડા=પારડી તાલુકામાં	ધતિવાસ=આગળ થઈ	કાંડું-પોંચો; હાથના પંજ
પારસીનું જત્રાનું	ગએલા રાજ્યઓના	આગળનો ભાગ
ઠેકાણું છે.	ગુણ દોષ તથા તેમની	ન્યાયાસન=(ન્યાય+આ-
ઝગડો=વઢવાડ; લડાઈ	રાજ્યનીતિનું વર્ણન	સન)= ઇન્સાફ કરતી
શુદ્ધવાણી=સાચુ બોલવું તે	જેમાં કરેલું હોય તે	વખતે બેસવાની જગ્યા
અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ	શિલાલેખ=જેના પર લેખ	નહેનાત=હજુર
પુસ્તક	કોતરેલો હોય તે પથર	સલાહ=અભિપ્રાય
જરથોરાન=જરથોસ્તી	ત્રપટ=જેના પર લેખ	અમણુ=મૌદ્ધ ધર્મના સાધુ
ધર્મ સ્થાપનાર	કોતરેલો હોય તે	દર્બ=એક જાતનું ધાસ
મહાબારકાંઠો=મદ્રાસ	તાંબાની તકતી	એકમન=એક ચિત્ત

૧૦' બાળવર્ગનો "મુખગણિત શિક્ષક" રાહ આનો.

હરી=પરહેણ	ખવાસી=વહાણ કે	કરણુ=દયા ઉપજે એવો
ભરમચ્છી. ભરતકામ	આગમેટ ચક્રાવનાર	રવ સાન; અવાજ
મનાર્ષ=ના	સકા=સિંહસદ્વીપ	મંદ=ધીમે
પાઠ ૧૧.	નાવે=આવે નદિ	સદજ=પોતાની મેજ;
પ્રાચીન જુનાં; પહેલાંના	મંદિર=ઘેર	કુદરતી
લાંગરેલી લોહાની બિલા	સમાજા=એશિઆમાં ખેટ	પડ્યા=સામા અવાજ
ડી નાખી ચોખાવેલી	જવા=સુમાવાના અગ્નિ	ભમાય=છેતરાય
પુરાણો=સાખીની	કાણમાં ખેટ છે.	ભોરી=ભારી
ઝગ્ગેદસંદિના ઝગ્ગેદના	પરીઆનાં પરીઆ=છો-	માય=મા
મંત્રોનો સચ્ચ	કરાના છોકરાં	અધિક=વધારે
વરજુદેવ જળનો દેવ	પરીઆ=પેઠી; ઓલાદ	અદ્રાયાય=ગભરાય
નાવ-હોડી; નોકા	પાઠ ૧૨.	કુંવા-મોટો; ખારે
અશ્વિનીકુમાર દેવોના	કેરું નું	નાદ-અવાજ
વૈદ; અશ્વિની અને	વિમુકું-જુદું; કુકું	ધરતું રાખતું
કુમાર એ ખે બાધ	ઉચ્ચ=ઉંચા	યાદ રમરણ; ફામ
છે અને તે ખે એક	ગિરિ=પર્વત	ધવળ-ધોળી
દેવ ગણાય છે.	શંગ શિખર	સુદાય=શોભે
સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસા-	સંગ=સાથે	ગાટ ખિચોખિચ; ગીચ
હરી કરવાનો રિવાજ	સમ=બરાબર; જેવું	ધોર=ભયંકર; બિહામણી
ભરકચ્છ=બગુપુર	સોદાય=શોભે; સાઈ	સાવજ=વાધ
જૂશિર=જમીનની અણી	દેખાય	શોર=અવાજ
લાંખી થઈને સમુદ્રમાં	શિડા=પત્થર	શું=કેવું
ગએલી હોય તે	શ્યામ=કાળુ	સોડ=પાણી
		લપાય=ધુપાય

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના. ૧૧]

ધર=રાખ	ગોદ=ખોળો; સોડ	શાવ=બચ્ચું
વાંદા=ખારા	અન્ન=બકરી	તૃપ્ત=તરપત; ધરામહું
તત્કાળ=તરતજ	ચુંબન=બચ્ચી; બોકી	શિશુ=બચ્ચું
વેળ=વેળા; વખત	કદાચ=અધરી; મુશ્કેલ	ઉછરંગ=ઉમંગ
સેંલ=સહેલાઈથી	મીઠું=વહાલું	નાચ્યું=કેળવ્યું

કવિતાની સમજૂતી.

પેલું બકરીનું બચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે. તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે. અને તેની પાસે કામ નથી. (૧) બરફના જેવું સફેદ રંગનું (તેથી) સાડું દેખાય છે, અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પથ્થર જણાય છે. તે પોતાની કુદરતી મજા બૂલી જઈને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે બૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતું અને માનું સ્મરણ કરતું; તે બચ્ચું ચારે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ઘોળા વાંકી ડોક શોભે છે. (૪) નીચે ઘણી ગીચ અને બચકર ઝાડીમાં વાઢનો અવાજ થતો, તે સાંભળી બચ્ચું કેવું ગભરાય ' અને જાણે કે ક્યાંથી માની સોડમાં છુપાઈ જવાય. (૫) હે ! વહાલા બચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણું આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચ પર સહેલાઈથી જઈ કહ્યું. (૬) તે બકરીના બચ્ચાને સોડમાં લીધું. અને દસવાર બચ્ચીઓ કીધી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં બચ્ચાને મૂક્યું. (૭) મારું વહાલું બકરીનું બચ્ચું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે જો ! નદીમાં બકરીનું બચ્ચું માને હેતથી ધાવે

૧૨૧ બીજા ધારણાનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના

છે. (૮) ધારી ધારીને ધગ્યુ એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું કિજળુ શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્યું કિમંગથી નાચ્યુ અને તેની સાથે માફ અતઃકરણ પછી કિમંગથી કિજળ્યુ. (૯)

પાઠ ૧૩.

ઉમરના બચના
વાડ-કાટાની આડ
છાંદુ ‘આક’
નિર્મળ વાદળા વગન્ની
વહોરો છો માથે તો છો
સ્વર-અવાજ
શબ-મોટો શબ્દો
ખોખરા કરશે મારશે
શાસ્ત્ર-સામાન્ય નિયમ
સંમદ
મામ=સૂર સખની એક
માપ
મૂર્છના=સૂરને એકવાર
ચઢાવવા તે પાછા
વિનારવા તે
તાલ-ગાવામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રાગ=ગાયનની રાહ
દાઝ=રીસ; ગુરસો
ખાણીઓ=મોટી ખાંડણી

કળા વળી દુઃખ નરમ જડ=મૂળ

પડ્યું

પાઠ ૧૪.

મૂલતવી=મોકુક, નાયદાપર
દાઝ આળસાઈ
અનુભવ જન માહોની
ઉએ કપલે નંબરે
નિયમ-અમુક બાબત
પર નારી નમારત-
વાળું લખાણ
નોટ રૂપીઆને બદલે
વપરાતો ચલણી કાગળ
એપ અડકવાથી એકનો
રોગ બીજામાં
આવવો તે
હેવાલ=જતાંત; હકીકત
પ્રસિદ્ધ કર્યું=જાહેરમાં
મૂક્યું
અસરકારક=અસર કરે
એવું

વીમો-અમુક રકમ વરસે
વરમ લઈ નુકસાન
થયેથી નુકસાની બરી
આપવી તે

પાઠ ૧૫.

ગુટ્ટી ધરડી
યમન અરખસ્તાનમાં
એક પ્રાંત છે.
શેખ અરખ લોખની
મોટી ટોળીનો સરદાર
અખૂટ (અ+ખૂટ)=
ધણાજ
ખોટ તંગી; તંગાસ
ખામરને માર્ગે દાનમાં
સખત શખ્દ-કંઠાર વચન
મગન=ખુશ
દાદ=ઈન્સાફની માગણી;
ફરિયાદ
ફરિયાદ=દાવો

ત્રીજા ઘોરણનો "મુખ્યગણિત શિક્ષક" રા. આના. [૧૩

અદ્ભુત=નવાઇ નેવી
એકલપંથી=સાથી વિ-
નાનો મુસાફર
ડોળ=ખોટો દેખાવ
સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ
તેવા; સ્થિર
ફાંસીઓ=ફાંસો દઈ મા-
રી નાખનાર (એવા
ફાંસીઆનો હિંદમાંથી
ઇ. સ. ૧૮૫૩માં લોડ
વિશ્વમ બેનિકે નાશ
કર્યો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉગાડિપણું=ગળ ઉપરાંત
ખરચવું તે
જહાંપનાહ=દુનિયાનું
રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ
વિચિત્ર=નવાઈ નેવો;
તરેહવાર
ખુલાસો=સમાધાન
જમા ઉધાર=આવક
જવક; ઉપ-૪ ખરચ
અડસટો=આરાસ; શુમાર

પગરણુ=અવસર; સાર
ટાણું
અચાનક=ઓચિતો;
એકાએક
જોગવામ=તજવીજ;
ગોઠવણ
નિંદવા=વખોડવા
દોષ-ખોડ; ખામી
ગૃહસ્થાઈ=ગૃહસ્થનાં
લક્ષણ
લેણુદાર=માગનાર
ઉધરાણી=મામતા પૈસા
લેવા આવવા તે
ચિઢીઆં કરે=ખીજવાય;
ગુસ્સે થયા
કારગર=હન્સાફ કરવાની
કચેરી
ચેનખાણ=મોજ શોખ
મિથ્યાભિમાન=ખોટો
ડોળ; ખોટી મગરૂરી
ખરચાળ=કિડાકિ
પરતંત્ર=પારકાને તાબે
વાહવાહ=વખાણ
વળતો=ખીજો

જપત=કમળ; સરકાર
હરાજ કરી લઈ જાય તે
દયામણી=દયા ઉપજો
એવી
ગુલામ=વેચાણુ લીધેતો
ચાકર
હાથ પહોંચતો હોય=
પૈસાની સીલક હોય
પ્રસંગે=અવસરે
પેટે પાટા બાંધી-ગરિ-
ખામથી ગુજરાન ચ-
લાવી; બૂખ તરસ વેઠી
પાઠ ૧૭.

મમતા=માયા; હેત
વેઠ=મફત મજુરી
વૈનર-સખત મજુરી
ધડો-દાખલો
ધમિત્ર-ધર્મ પ્રમાણે
ચાલનાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની
બાયડી; રજપુતાણી.
આવડ=આવડત
ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ
વર્ગ=જાત

૧૪] ચેથા ઘેરજનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

થાણુદાર=થાણુનો	પાઠ ૧૮.	પાઠ ૧૯.
અમલદાર; ફાજદાર	ખડવો=જનોખને લગતી	કવિતાના અર્થ.
વહીવટદાર=વહીવટ કર-	ક્રિયાનો એક ચાલ;	કસ્યપ=મરિચી પ્રભ-
નાર; મામલતદાર	ખટક, (એમાં છોકરો	પતિના પુત્ર
સૂચના-અગમચેતી,	દોડે છે અને મામો	કુમાર=બાળ
ચેતવણી	તેને પકડીને પાછો	દરખાસ દિરખ્યકસ્યપ
સહવાસ મેળાપ;સમાગમ	ઘેર લાવે છે)	=પૂર્વ જન્મે એઓ
પાઠશાળા કોષેજ	વિધિ ક્રિયા	વિપ્લવ પરમાત્માના
કુટુંબ પ્રીતિ કટુંબના	દેવસાગ દેવની સાક્ષીએ	જય અને વિજય
માણસપર જંગે બાવ	પહેરામણી કન્યાને. બાપ	નામના બે પોળીઆ
હોય તેવો બાવ	વરને તથા તેના સગાં-	હતા. કશિ સનકાદિકના
રસભર=મગ્ન સદિત	ઓને જે વ્રમ આપે	શ્રાપથી એઓ રાક્ષસ
પાદર ગામના ગાંધા	છે તે	થગને કસ્યપની સ્ત્રી
બહારની જગો	પહલું છોકરીને દરદારીના	દિતિને પેટે જનમ્યા હતા.
ગોરજ ગાયના પગથી	માટે આપવાની રકમ	બળવંત. જોરાવર
ભોડેલી ધૂળ	વિભાગ-ભાગના ભાગ	નીરધાર=નકકી; ખચીત
ખંદર માર્ગે જળ માર્ગે	શસ્ત્ર-હથિયાર	પીડે-દુઃખ દે
જમીન માર્ગે રથળ	ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-	આંગળે બારણે
માર્ગે; સડકને રસ્તે	દેશ)=ધર્મનો બોધ	અનુમાન આસરે; શુમારે
વેતરણુ તોડ, નિકાલ,	મંડળ ટોળું	સાદી=પકડી; ઝાલી
ગોઠવણ	પૂર્વે-પહેલાં	સહિત=સાથે
જૂજ=થોડો	કાળિદાસ=જોજ રાગના	વિમાન=દેવની પાલખી
દેવાદાર=દેણુદાર	વખતમાં પ્રખ્યાત કવિ	આબ=આકાશ
એપ=અસર; લાગણી	થઈ ગયા તે	ત્રાસ=ખીક

પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૪ આના. [૧૫]

જાસ પમાડે=ખીવડાવે	વરણુ=પાણીનો દેવ	કોપવાન=ગુસ્સાવાળો;
નીરખતા=જોતાં	અધોર=ઉચ્ચે	ક્રોધી
દિગપાળ=દિશાનું રક્ષણ	નીર=પાણી	ક્રુમેર=ભંડારના દેવ
કરનાર દસ દેવો.	કર=ના	ત્રાહે ત્રાહે=તોઆ તોઆકરે
ડાલે=હાલે; ધૂજે	નાથ=ધણી	ત્રિલોક=ત્રણ લોક (સ્વર્ગ;
ભોમ=પૃથ્વી	અસુર=રાક્ષસ	મૃત્યુ; પાતાળ)
ખળખળે ટળવળે; ઉથલ	ભોગ=બલિદાન	વિશ્વ=બ્રહ્માંડ
પાથલ થાય	અમર = દેવતા; મરે	બાધું=અધું; આપું
ખંડ=પૃથ્વી	નહિ તે	દંત=દાંત; દંતુશળ
મહી=પૃથ્વી	આથડે=લહે; વટે	સહાય=પકડે; જાણે
મેલે=મૂકે; છોડે	સખજો=જોરાવર	વારી=અટકાવી; રોકી
માન-મોટાઈ; ગુમાન	ક્રોધ-ગુસ્સો; રીસ	ક્રોડ=વિલાસ; મોજ
દાનવ=રાક્ષસ	જગન=યજ્ઞ; હોમ	લાતોલાત=લાતબાજ
ગ્રાહા=મોટા	પ્રભોધ=શાન	ભેળાવે=ભેળવે; કરે
થરથરે-કંપે	ઈન્દ્ર સ્વર્ગનો રાજા	ભેળાં=એકઠાં
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	સુર=દેવ	ઉલટે=ચઢે
ભાગ (એ સાન છે.	શું=સાથે	ઉત્પાત=તોફાન
અતલ, વિતલ, સુતલ,	ભુવન=પૃથ્વી	દુર્ભનિ=નદારી ખુદિ
મહાતલ, રસાતલ,	ગદા=આંગડાના ફૂલના	વાધીયા=વધ્યા
તલાતલ, પાતાલ)	ધાટનું ભારે પથરનું	પૃષ્ઠ=જોરાવર
પરવરે=જામ	હથિયાર	અચલ=પર્વત; ખસે
દેવ=કીનો; અદેખાધ; વેર	મહી=પકડી; જાણી	નહિ તે
પૂછ=પુછડું.	ચાદભુવન=સાત પાતાળ	ચોખુંટ=ચારે દિશા
પનમ=શેષનામ; સાપ	ને સાત સ્વર્ગ	

જીભથું-જીભ વડે

વિષે-વિષે; માં

અલવે-પુષ્કળ; ધણું

પરહરીને-છોડી દાન

પટે=પોતે

આચરે=કરે; ચાલે

કવિતાની સમજૂતી.

કસ્યન્નપિતે ધેર જય વિજય દુસ્ટ છોકરા રી થકને જન્મ્યા,
 તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં
 તો ખારજે આવી (લોકને) દુઃખ દે (ટેક) અને આકાશમાંથી દેવોની
 પાલખીને સરજ સાથે પકડી લાવે. (ટેક) તેઓ વાદળોને વળગે
 અને તારાઓને ખીવડાવે. (ટેક) ચંદ્રમાને લાથમાં રાખે અને આકા-
 શમાં ફરે. (ટેક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કંપે અને તેઓ
 પર્વતનાં શિખરો પણ પાડે. (ટેક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો બાર ભાગતો
 તેથી નવે ખંડ કંપી ઊડના. (ટેક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એવું
 હતુ કે પૃથ્વી પણ પોતાની મોટામ મૂકી દેતી; (ટેક) તે રાક્ષસ હવે
 મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધ્રુજવા લાગી. (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં
 જાય અને દેવ વધારે. (ટેક) સાપનું પુછકું તાણે અને સૂનેલા શેષ
 નાગને જગાડે; (ટેક) (૬) પાણી ઉચું ઊડાડીને પાણીના દેવ સાથે
 લડવાનું કરે; (ટેક) (એવી રીતે) વરુણ પાસે ને રાક્ષસો બળિદાન માગે;
 (ટેક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ધણો ગુસ્સો કરે; (ટેક)
 યજ્ઞમાં (દેવોની પેઠે) દિરસો માગે અને ખીજને એમ કરવાનો બોધ
 કરે. (ટેક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઇંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ
 કરે; (ટેક) મદા પકડીને આખા બ્રહ્માંડમાં ચારે તરફ વેરવે; (ટેક) (૯)
 કુબેરની સાથે ગુસ્સે થકને તેમની પાસે રોકડા રત્નો માગે; (એવી રીતે)
 આખી દુનિયાને હેરાન કાઢી. તેથી ત્રણે ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને
 પાતાળ)ના લોક તોગા તોગા પોકારે (ટેક) (૧૦) દિશાના દેવોના

હાથીએના હંતુચળ પકડી તાણે, (ટક) ને તેમની સૂંઢ પકડીને ફેરવે
પણ તેમને કોઈ અટકાવી શકે નહિ. (ટક) (૧૧) હરીઆમાં જમને
વિલાસ કરે અને લાતાલાતી રમે. (ટક) (૧૨) એ નકારી બુદ્ધિવાળા અને
ધણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે દુશ્મનાઈ કરે. (ટક) જ્યારે તેઓ
મોટા ને જળરા થયા ત્યારે બ્રહ્માંડ (આકાશ) સુધી ઉઠ્યા વધ્યા. (ટક)
(૧૩) મોટા પર્વત ઉઠ્યા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે. (ટક) અને જેમ
ઝાડને ઉંટ વળે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે. (ટક) (૧૪) તેઓ
મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણાં વખાણ
(અપવગ્રહ) કરે. (ટક) આમ ધર્મનાં રસ્તાં છોડી દેને તેઓ પોતે
પાપને રસ્તે ચાલે. (ટક) (૧૫)

પાઠ ૨૦.

ખાટ=પશ્ચિમ ખાટ; સજ્ઞાદિ

મુકા=પહાડની પોલાણ;

પહાડની બખોલ

દેવાલય=(દેવ+આલય)

=દેવને રહેવાનું ઠેકાણું;

હોરે.

ચિતા=ચેહ

શિલ્પકામ=કોતરકામ

પાધડીપટે=પાધડીની પેટે

લાંબો ને સાંકડો

ચૈત્ર=પર્વતમાં કોરેલું

મૈત્રધર્મનું હોરે

ખટ=પહોળાઈ

દાગબ=ધાતુમર્ભ; પૂનનું દિનમર્ચા=સાધુએ રોજ

ઠેકાણું

સ્તંભ=શાંખલો

વિહાર=મઠ; મૈત્ર સાધુને

રહેવાની જગા

બિહુક=ભીખ માગી

ખાનાર

ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ

ચાચ એવું

વૃત્તિ=વલણ; ધર્મિષ્ઠ

નિર્વાણુ=શાંતિ; મુક્તિ;

મોક્ષ

કલ્પનામાં=આંખ મીંચી

ને મનની નજર આગળ

કેમ ચાલવું, શું કરવું તે

સૂર્યોદય=સૂર્ય+ઉદય=

સુરજનું ઊઠવું તે

દોષ=અવગુણ

બિદ્યાપાત્ર=બિદ્યાનું

વાસણ

શંકા=શક પડતી વાત;

નહિ સમજાએલી બાબત

પાઠ ૨૧.

નહેર=નદીમાંથી દૂર

પાણી લઈ જવા માટે

ખોદેલી ખાદ

મોક્ષ=મુક્ત

૧૯] પહેલી ચોપડીના 'ડિક્શરિયન શિક્ષક' અહીં આ-

દિવસાન્ન=આર્ય ધર્મ પુસ્તક	ભાટ=એક જનનના આદ્યજી; ખરા ખોટા વખાણ કરનાર; ખારોટ	પદ્ધતિ=ચોરસ; રી પ્રમુખપદ્ધતિ=સભાન કુપરીની જગા
સમવટો=જોગવાઈ; સવડ	ચારણ=રાજના આગ્રિત વર્ગમાંની એક જન (એના ધર્મો રાજના વખાણ કરવાં; રાજની આગળ નાચવું, ગાવું વગેરે ખેલ કરવાનો છે.)	સતુવર્ણન= એ મા કાવ્ય
ઝૂકી=સચી; નમી બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના ખોટા ભાઈ	દંતકથા=મોદેથી ચાલતી ખરી ખોટી વાત	કાવ્ય=કવિનાનું પુ માનવતો=આખરવા ખિનાખ; કલિકાખ; કિ
રસાજી=(રમ+આજી)= ફગદુપ	કદર=ખુશ; જામુ પરમ=ખોટા	સી. આઈ. ઇ.=હિં રાજ્યનો દોસ્ત
કપનિ વિલાયતનું એક વેપારી મંડળ (એના દાયમાં આ દેગની મત્તા સને ૧૮૫૮ સુધી હતી)	દિનેચ્છુ=(હિત+છ=છુ)= ભણું છું=જનાર	પર્વોત્તન=વરસનો પ દોડું-એચ્છું
શાખા=ફાટો	મોસાયટિ=મંડળી	શોખ=ચાહના; પ્રેમ જમાનો=જુગ; કાળ
સતી=મો વરસનો કાળ; સંકો	હેતુ=મનસખ; ધારણા	પાઠ ૨૩.
આળાદ=નુપી	સંખંધ=પરિચય	પ્રામિક-ધર્મપર અ વાળો
પાઠ ૨૨.	હરેલ=ડાહી	નિરાધાર=આધાર
સંપ્રદાય=પંથ	વેનચરિત્ર=વેન રાજની દફકીકતનું પુસ્તક	રતો; વસીલા વગ
શરણુ=ધાર કાઢવાનું દાયિયાર	વર્નાક્રમુલર સોસાયટિ=ગુ જરાતી ભાષા ખીલવવા	મરકી=ધણા માણ; મરી જમ એવો રો કોલેરા; પ્લેગ વં
કાવ્યકળ=કવિતાની ખૂબી અને સુક્તિઓ	માટે સ્થપાયેલી મંડળી	પંખે=સપાટો
સમાગમ=મેળાપ		
કુરાગ=હોશિયાર		

બીજી અંકની ના "પરિશિષ્ટ" શિક્ષકો ત્રણ આના. [૧૯]

ગુમાસ્તાગીરી: ઉપરાષ્ટ્રી	પડતું નથી	ઝરે=વહે: નીકળે
ને નામાનું કામ	ઝાડો=જડતી; નપામ	ઝરણું=ઝરણું; વહેળા
વાકેફ=માલીનગાર;	અનદાતા=પોપણ કરનાર	શીળો=હડો; ટાઢો
જાણીતો	પાડ ૨૪.	સુગંધી=સારી વાસવાળો
કુરસદ=નવરાજ	જાળ્યો=મળ્યો; પસંદ	પુણ્યભોદાર
વિશ્વાસવાતી-બરોસો	પડયો	વહે=જળ: આવે
તોડનાર	મેહ=વરસાદ	ફૂલી=ખીલી
સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=	દેવતા=અગ્નિ	ફૂલવાડી=જે વાડીમાં ફૂલ
પુરેપુરો	વીજ=વીજળી	આવ તે વાડી
અત્યંત=(અતિ+અન)	આણુ-ગુજરાતની ઉત્ત-	વાવ=પીવાના પાણીને
ધણીજ	રમાં પર્વત છે તે	માટે મોદેલા કુવામાં
ઉચ્ચપત કરવું=ઓળવવું	ગિરિરાજ=પર્વતનો	ઉતરવાના યગચીઆં
તે; ઉપાડી જવું	રાજા; મોટા પર્વત	મૂક્યા હોય તેવો કુવો
ખોટ=ખાધ	તિથિ=દસાહો; દિવસ	ઓપે=શોભે; સારો દેખાં
સીસક=રોકડ નાણું	ટાણુ-વખતે	વડા=મોટાં
આંકે=પાર; ૬૬	ઘંટ=ઘંસાની વગાડવાની	દેવળ=દેહરં
વ્યસની=વ્યસનવાળો;	ધડિઆળ	દેવ=પરમેશ્વરના આંસની
મંજરી; અંજીણી;	દીપે=શોભે	મતિ
છાડીઓ વગેરે	આંખ ફાડી=ધ્યાન દઇ	અંગણ=વાડી વચ્ચે
આળ=તહોમત; બટો;	ઝૂકી=નમી; લચી	આંધ્રિયું ધર
પાપનો ધડો કુટવો=કુપું	ઝુંડ=જયો; ટોણું	પસેવો=પરસેવો; પસીનો
રહેલું પાપ જાહેર થવું.	સ્વાદુ=સ્વાદવાળો; મીઠો	પરાં=આધેનં; દૂરનાં
દમો કાઢવો સમો નહિ=	ચિટ=મીઠો	પાસ=પાસે
કપટથી કોઇ પાર	વસે=રહે	

૨૦] ત્રીજી ચોપડીનો “લિક્કટશન:સિક્ક” ત્રણ આના.

વેત-વાર	સ્થાન=હેકાણું; જગા	અર્થુદા=અંબાજી
જુક્તિ=નદીપીર	ખ્યાત=પ્રખ્યાત; જાણીતી;	કથા=વાત; હકીકત; ખીના
ધુણી=તાપણી	નાખીચી	જેમ=લાયક
ટેવો=અનુભવો; માનો	દેવી=માતા	છંદ=કવિતાની કડીઓ

કવિતાની સમજૂતી.

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આપુ પર્વત) આથેથી જેતાં મનને ધણો સારો લાગ્યો, તે પરનાં કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ જાણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાવ છે) એવો પર્વતનો રાજા (પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ) આપુ આજે જોયો. (૧) શોભિતી પુનમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ધંટ બન્યા હોયની ! કોણ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આપુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે ! (૨ક) કદાચ તમે ઉપર જઈને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ. તો જણાશે કે ઝાડના જથ્થાની ધણી ઝડીઓ નખી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો જોઈએ તેટલો મળે છે, (૨ક) ત્યાં વાધ, વાંદરા, સિંહ અને દરણો રહે છે, અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો દંમેશ વહે છે; ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (૨ક) ત્યાં સારાં (પુશ્પોદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આમળ કુવા, વાવ ને કુંડ ધણાં શોભે છે; મોટાં દહેરાંઓમાં દેવોનો વાસ છે. (૨ક) ત્યાં બંગલા બંધાયા છે ને બજારો થયાં છે. વેપારીઓ સારો (ધણો) વેપાર કરે છે. તેથી માત્ર લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (૨ક) ત્યાં તેર ગાડના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; અતલબ કે અગિઆર ગામના લોક એનું પાણી વાપરે છે. જ્યાં જેઠ મહીનામાં

ચોથી ચોપડીના “(ડક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૧

પણ પરસેવો દેખાતો-થતો નથી. (ટક) અપાડ મહીનામાં છેટેનાં વાદળ પાસે આવે છે. અને જતાં વારજ જેવાની ખુબી ખતાવે છે; તે વખતમે વાદળાંને ધુણીને ધુમાડોજ ધારો-સમજો. (ટક) જેમાં જૈનનાં અહિંદુનાં જુનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત આર્થુદા માતા છે; અબધી વાત જાણવા લાચક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સા છાંદ દસપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૨૫.	લુગડાનો કકડો	તાપસી-તપોવનમાં રો
અડવો=ખેવકુદ; માણસનું	તીર=આણ	અને તપ આચરતી
નામ છે.	કામદું=ધનુષ	તપોવન=તપ કરવા
સુખદું=ગોળપાપડી	સે રે=છે રે	જંગલ; ઋષિ આશ્ર
વળાવવા=વિદાય કરવા	હોકારા=ખુમાટા	કાળજી=અંતર; મન
વાસો રહેજે=મુકામ કરજે	સે=છે	અંદ=ઉંદુ
ખોડીઆરૂં=ખેતરની વાડ	ધોલ=થપડ	ચકવર્તી=જેની આજ
માંથી જવા આવવા	ઝપાટ=ઝૂટ	નાનાં મોટાં ધણાં રા
માટે છોડું પાડી વચમાં	પતીજ=બરોસો; વિશ્વાસ	પર વર્તાવી હોય એ
બે પાંખીઆવાળું	પરખાવો=તપાસાવો;	લક્ષણ=ચુલુ
દાંટેહું લાકડું	પરીક્ષા કરાવો	સતાવતો=પજવતો
કુપ્પાં=કુલાં, ચામડાનું કામ	પાઠ ૨૬.	દીસંતી=દેખાતી
સવકાર=સાહુકાર	સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત	દંતકળી=ગીગતા દાંત
ચેરૂં=છોડથી ખૂબ ઢંકાર્	અને સકુન્તલાનો પુત્ર;	વણુ=વગર; વિના
રહેલી જગા	બરત; સધળાને દખાવે	નિમિત્ત=સથળ; કારણ
હારે=સાથે	એવો	કાલીકાલી=મીઠી
ખુકાની=માથેથી દાઢી	બાળએણ=બાળકની રમત	ખોલી=બાપા; ખોલ

૨૬] પાંચમી શાપદીના 'હિક્કેશન શિક્ષક' ચાર આના.

પુત=છોકરો

મહિન=મેહુ

લેખીએ=મણીએ

આપ્રમ=મહ; તપોવન

આકૃતિ=ધાર; ચહેરો

ચેટા=રમનગમન; ચાળા

આશ્રમસ્થાન=પરચી-

ઓનું રહેણાણ

મુનિકુમાર=કાપિ પુત્ર

ધર્મદારા ધર્મ પ્રમાણે

પરજોલી સ્ત્રી; લગ્નના

સંબંધથી જોડાએલી

દારા=સ્ત્રી [સ્ત્રી

પુષ્પપરક=તપાસ

શંકુત=પક્ષી; મોર

શકુંતલાવી=(શકુંતલા+

આવી) શકુંતલા આવી

અથવા શંકુટ એટલે

મોર લાવી

માથેલો=(માન+થેલો) મા

ઉપરના વહાલથી ગાંડો

થએલો હોય એવો

તરણુમો=એક બાપામાંથી

બીજી બાપામાં સમજણ

પાડવી ને.

વગર કારણે હસવાથી

જરા જરા દાંતની ક-

ળીઓ દેખાય છે; અને

સમજાય નહિ એવી

ખોખડી અને કાલી

કાલી ખોલી ખોલે છે.

ખોળે ચઢીને (ખોળામાં

ખેસવાને આતુર એવા

છોકરાને જે માણસ

ખોળામાં લે અને તે

છોકરાના શરીરે વળ-

ગેલી ધૂળથી જેનું

શરીર મેલું થાય તેને

નસીયવાન સમજવો.

મતલબ કે જેને છે. કરાં

હોય તેને નસીયવાન

જાણવો.

પાઠ ૨૭.

શિક્ષણુ=કેળવણી

વહાણુવટી=વહાણુ ચલા-

વનાર

મથી=મહેનત કરી

હરાદો=વિચાર; મનસુખો

ખંડ=જંમાં કપ્પા દેશ

આવેલા હોય તે

(જેમકે એશિઆ ખંડ)

સ્પેન-યુરોપ ખંડની

પશ્ચિમમાં એક દેશ છે

ટાપુ-એટ

શુદ્ધ=પરોપ્તર; ખરેખરી

પવન પડેલો હતો=પવન

ખંધ હતો

આખ=આકાશ; ઝમન

અધીરા ધીરજ વગરના

ફાસલાવી=પટાવી

ધમકાવી=ધમકી આપી

કંટાળ્યા=કાપર થયા

અશક્ય=(અ+શક્ય)=

થઈ શકે નહિ એવું

સ્પષ્ટ=ખુલાં

જમીનનાં પક્ષી=જમીન

પર રહેનારાં પક્ષી

આશ=ભરોસો; વિશ્વાસ

આંખ ન મીંચતાં=જાણી

ન જતાં

આનંદભર્યા ક્રાન્દો=ખુ-

શાલીનો પોકાર

બીજા ઘોરણ માટે અંગ્રજી શબ્દોનાં મનોમય પાંચ આના. [૨૩

પહેલાં ઘોરણ=સુરજ ઉમ-
તાં પહેલાં અન્યવાળું
પડવું તે

કનડમત=હેરાનમતિ
મુંબન=મોડી; બમ્બી

સ્વાર્થ=સ્વ-પોતાનો+
અર્થ=લાભ) પોતાનો

ખાતર=આટે [લાભ
પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી (સત્ય+વાદ+
ધ)-સાચુ બોલવાવાળો

મદ-હોમ

દક્ષિણ=ગુરુ કે આજીવન
જમણે હાથે દાનમાં
અપાતી રકમ

કસોટી પરીક્ષા; તપાસ

તેજ ક્ષણે=તરતજ

માર્ગ=રસ્તો; હાટ

સર્વસ્વ=અધું; સધળું

મુદત=મહેતબ; વખત

વેરેલ=વેરેલે

સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા

અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)=
લાયક નહિ

કંટકવન=કાંટાવાળું જંગલ
સુવાળી=દુઃખ સહન ન

કરી શકે એવી
ક્ષત્રિયાણુ=(ક્ષત્રિય+
આણુ) ક્ષત્રિયની ભેરી

મોલ=વચન; કોલ
આમલ=મમત

નિંદી=વગોવી
અર્ધકાયા=અર્ધાંગના;

મૂલ=કિંમત [ત્રી
સ્તમ્બ થવું=ઠરી જવું

પાલવ=છેડો
ચંડાળ=નીચ કામ કરનાર

આયકો ખામ=અંચકામ
મુડદું=લાસ; મરેલું આણુ

જળામાંથી=દરમાંથી
અનાથ=(અ+નાથ)=

બાળીવગરની; નિરાધાર
મસાણુ=મુડદાં દાટવા

બાળવાની જગા
દેવું=દેહું; કરજ

ફૂલ પાથરેલી જગાએ
અલગવાને ખીલકુલ લા-

યક નહિ એવી જે
કામળ અને રૂપાળી

કરી તે ભેટી. આંદર
બહુજ કાંટા છે એવા
વનમાં બહુની પડતાડે
ચાલવા લાગી

પાઠ ૨૯.
સુરપાણનો ધોધ=માંક-

ડીધાટ; મોખડીધાટ
જળધોધ=જોસથી પા-

ણીનો પડતો મોટો
પહોળો ધોધવો

ચાણોદ=ડોભાઈ પાસે
નર્મદા કાંઠે જત્રાનું

ઠેકાણું છે તે
સામે વહેણે=વહેના

પાણીની સામે; ઉપલાણે
પનાઈ=ચપટા તળીઆની

નાની હોડી
બાકુ=ભુજ; ખખડી

કોણી સુધનો લાથ
ફેદસાં=ધાસની ધમણો

આદિભેદર=સૂર્યે સ્થા-
પેલા સહાદેવ

છાજરા=ચોડા હાંડ

૨૪] ચોથા ધોરણનો “શુભગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

રાજપીપળા=એ રેવાકાંઠા	તેહ=તે	અવતાર=નિંદગી
એજન્સિમાં છે.	સીધો મારગ=પ્રમાણિક-	સમસ્યા=ઉપાસ્યા; કાચ-
કાળભૈરવ=શિવનું બચં-	પણે	ડ; ઉત્તર મેળવવાને
કર ૩૫	અધર્મ=(અ+ધર્મ)=પાપ	સંકેતવાળી ભાષામાં
હરણુ દાળ=હરણુના	ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	કહેવું તે
કુદકા જેટલું પહોળું	સ્વજન=(સ્વ+જન) પો-	ગોરી=ઝી
ધેડે=મધુકે	નાનાં માણસ; સગાં	ગોખ=ઝડખો; માળનો
વારિ=જળ; પાણી	વદાલાં, નોકર, ચાકર	આગળનોવધારેલો ભાગ
દાળ ઉતાર=દાળ પડતી	વગેરે	તળે=નીચે
પાત્ર=નદીને વહેતાનો	દીન=ગરીબ	નદીકિરે=નદીના
માર્ગ; એ કાંઠા વચ્ચેનું	દુઃખડાં=દુઃખ; આહત	નીરે=પાણી ઉપર
તળીઉં	અરચીઆ=અન્યા	નદી કેરે નીરે=નદીના
શીશુ=પ્રાણી પરપોટા	દામ=પૈસા	પાણી ઉપર; નદીનું
ભાસ=દેખાવ	પરમારથ=(પરમ+અરથ)	પાણી તેની ઉપર
અનંત=(અન+અંત)=	=પારકાનું ભક્ષું	તીરે=કાંઠે
પાર વગરની	જોડે=મેળવે	ચોથ સવાયો=ચોથા
પરકંભાવાસી=અદક્ષિણા	ગર્થ=પૈસા	ભાગનું સવામજૂ; જે
કરનાર	હરિ=પરમેશ્વર	કચરે=કાદવમાં
સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)=	અર્થ=માટે; વાસ્તે	અડીઆં=પહોંઆં;
મરીબ મુસાફરોને ધ-	ચાડી=ચુમલી	સેવાલ=લીલ
માંદ સીધું આપવું તે	નવ=નહિ	કામની=ઝી
પાઠ ૩૦.	અપચય=(અપ+ચય)=	છત=સીલક
સપુત=(સ+પુત) સારો	અપકીર્તિ; ગેરઆખર	ચંપકવન=ચંપાના ઝાડ
છોકરો	અવનિ=પૃથ્વી	ધણા હોય એવું જંમલ

પહેલા ધોરણનો “શુભગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ આના. [૨૫

તમમાંથી=તમારામાંથી	સદેહ=વહેમ; રાક	દે=આવે
એમ=એહ	સામ્ન=અણિત સામ્ન	સામ્ન=સામી
અણુ=ગણતરી કર	સાક્ષી=સાબિતી.	

કવિતાની સમજૂતી.

જે પ્રમાણિકપણે ચાલે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાનાં સગાંવહાલાને સુખ આપે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હૈતથી બળ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં બલાંને મારે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆબરૂથી ખીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામાં ધણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારો છોકરાને સ્વર્ગમાં સુખ છે. શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની જિંદગીને શુન્ય છે; મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત શામર્યા છપ્પા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરખામાં એક સ્ત્રી બેઠી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો. જરા વારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં. બધાં મોતીનો રૂંદ ભાગ અર્ધી કાદવ ને અર્ધી કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં; વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીલામાં ગળડી ગળડીને ગયાં, અને તે સ્ત્રીના હાથમાં જે મોતી રહ્યાં, ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં ? જવાબ-સીલકમાં છન્યુ મોતી

૨૬] બાબલ શેરજીનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આપ્યા

હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું એટલે ૩૦, અને છઠું ભાગે એટલે ૧૬, અને ફાથમાંના ૨ મળી ૪૮, પ્રથમના અર્ધા એટલે ૪૮ ગળમાં ગયા તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પદ્ધતિનાં એ ટોળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૌને સારાં ગમ્યાં. એ ટોળામાંથી એક ટોળું બોલ્યું કે તારામાંથી એક અમારામાં આવો, તો આપણે બંને ટોળાંના પક્ષીઓ સરખાં થઈએ. તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ, ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—અંમાં વહેમ શો છે ! (ગણિત શાસ્ત્ર) સાચિની દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૧.

કનકમૃગ=સોનાનો હરણ
પંચવટી-પાંચ વડનો
જયો; હંડકારણ્ય;
નસકની સામે ગો-
દાવરી નદીને કાંઠે
એ સ્થાન છે.

નેત્ર-આંખ

હરે છે=સતોષ પમાડે છે

અભૌતિક=દૈવી; અદ્ભુત;

આ સોકમાં નહિ એવો.

મૃમ્લો=હરણ

નિર્ભય=ખીંક વગર

‘મુટી’=તરેહ

આર્યપુત્ર=એ શાળા ધ-

ણીને બોલાવવામાં વપ-

રાતો હતો; સ્વામી; રામ.

અયોધ્યા=સર્યુ (ગોગરા)

નદીને કાંઠે સહેર છે

હક=દિંગ; તાજુબ

મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું

જનકી=સીતા

આસન=બેઠક

અસુર=દૈત્ય; રાક્ષસ

વેપ=રૂપથી

કારમી=વિકરાળ; બિહા-

મણી; ભયંકર

ચીસ=અભરાટમાં બૂમ

પાડવી તે

પર્ણકુટી-મુંપડી

ફાળ=ધારકો

વસોવાઈ=ઉચ્છલ પાથલ

અઈ

કઠોર=વજ્ર; કડવા

હરિઆળી=લીંબેતરીવાળી

પાંચમી ચોપડીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ચાર આના. [૨૭

અખલ=અલ; ધ્યાનમાં
 નહિ આવે એવા
 પરમાત્મા. (એ સમ્બ
 જોગી વાપરે છે)
 જગાવતો=ખેલાવતો
 ગોદાવરી=સત્તાદિ પર્વ-
 તમાંથી નીકળી ઉતર
 સરકાર પ્રાંતમાં વહી-
 બંજાળી ઉપસાગરને
 મળે છે તે નદી(એને કાંઠે
 નાશક; અંધક, રાજ-
 મહેન્દ્રી ને યાનાન'છે.)
 અવિચિત્ત=અિક્ષા માગવા
 આવેલો માણસ
 પોત પ્રકાશવું=ખરેખર
 સ્વરૂપ જણાવવું
 રાતાં થઈ=ગુસ્સે થઈ
 બમર ચલાવી=રોળા કાઢી
 વિકરાળ=બિહામણું
 ધારણ કર્યું=પ્રકાશ્યું
 રથ=ચાર પૈંડાની ધુમટ-
 જાણી ગાડી.
 પાઠ ૩૨.
 કંજુસ=કૃપણ; બખીલ

દળદર=ગરિઆઈ
 વિદ્યાર્થીના આશિર્વાદ=
 બીખ માગવી તે;
 ઝીક મારવી=પત્થરપર
 પછાડી ઘેલું
 વારસો=વડીલો તરફથી
 મળેલી પુંજ
 વધ્યાસધ્યા=વધારાના
 સંકલ્પ=કરાવતી નિશા-
 ની તરીકે હાથમાં
 પાણી લઈ જમીનપર
 મૂકવું તે
 કૃપણ=કંજુસ
 પાઠ ૩૩.
 બનાવટ=રચના; ગોડવણ
 નાસ્તિક=ઈશ્વર નથી
 એમ માનનાર
 કર્ત્તૃ=બનાવનાર; રચનાર
 અસાધારણ=અણીજ
 કીમતીપાત્રું=ઉપયોગી-
 પાત્રું
 મદ=શરીરમાંનો એક
 ધાતુ. જમ માણસમાં
 એ ધાતુ બહુ હોય છે

કામળપાણી=નાનુકાઈ
 આરામ=વિસામો
 સરળતા=લહેલાઈ
 સંરક્ષણ=સારી સંભાળ
 બમર=બવાં
 જાનલી=જનુ
 જતન=રક્ષણ; સંભાળ
 રોળા=આપનો રોળા
 વાટે=રસ્તે; રહે
 નસારો=નાકના દમ
 લેવાનાં બે કાણું
 અદ્વાંડ=વિશ્વ
 અંધિર=ગેરવ્યવસ્થા
 ગરજ સારે=કામ કરે
 સાખ=સાહેદી; પુરાવો
 પુરે છે=આપે છે
 ખુબી=તાસીર; બહીહારી
 પાઠ ૩૪.
 અરજ=પ્રાર્થના; વિનંતી
 અવિનાશી. (સ) અ=
 નહિ+વિ+નાશ + ઈ=
 વાળા)=જેનો નાશ નથી
 તે; અમર; પરમાત્મા
 દયાળ=દયાળુ
 આશ=આશા; ઈચ્છા

બેશ=જરા	મતિ=બુદ્ધિ	સુખાસ=સારીવાસ; આખર
ઉદાસ=દીલગીર	સમાસ=સમાવેશ; મેળાપ	અંતર=મન
બેળાં=બેગાં	નિર્ભળ (સં) (નિરૂ=	કુળાસ=અજવાળું;
નિરાશ-(સં)(નિરૂ=નહિ	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	નિર્ભળપણું
+આશ=આશા)=	વિનાનાં; ચોકખો	આધાર=આસરો
આશા વગરનો; નાકિમેદ	નિશદિત રાત દહાડો;	હાસ=નિરાંત; શાંતિ
શુભ=સારા	દ મેશાં (નિરા=રાત)	કુધારો=ખરાબ રિવાજ;
કયામ=ખામી	પસરે=ફેલાય	નહારી રીતભાત

કવિતાની સમજૂતી.

હે પરમેશ્વર વિનંતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે બાળક તો ઓછી બુદ્ધિવાળા છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો. અમારી એક મન્યા છે, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે છોકરાઓ તો બધાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે સગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા બળુવાને બેગા થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને નાકિમેદ કરશો નહિજ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણુ સમજી કે જેથી જરાપણુ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આખર ફેલાય; (ટેક) અમે મોઢેથી એવું માગીએ છીએ કે અમારા મનમાં યાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહે છે કે, (ટેક) કોઈ પણ વખત અમારામાં જરા પણ નહારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ કાયમ રહે (ટેક)

પાંચમા ધોરણનો “પ્રબોધિત શિક્ષક” ૪ આના. [૨૯]

નિધિ=ભંડાર	આકાર=મૂર્તિ; ધાટ	અભય=બીક વગરનું
દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર;	જર=પૈસો	અચળ=ચળે નહિ એવું;
પરમેશ્વર	સકળ=સઘળી; બધી	કાયમ
અક્ષરથુ=આધાર વગ-	વિકળતા=ગભરામણ;	યાયુ=માયુ; જાયુ
રના; નિરાધાર	મુંઝવણ	વારવાર=વારે ધડીએ
શરથુ=આધાર	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી	તારી=ઉમારી; બચાવી
અક્ષરથુ શરથુ=આધાર	વીખ=ઝેર	પાર=કાંઠે
વજરનાનો આધાર	વાર=અટકાવ; રોક	લડું=મેળવું
વાર=મદદ	બાનું=નામ; નિમિત્ત	વિસ્તાર=વિસ્તારવાનું;
લીલા=ખૂબી; શોભા	પત=ટેક	આત્માનું મોટાપણું
અકળ=સમજાવનાર; નહિનેવી;	પતિતોદ્ધાર=(સ) (પતિત	પદ=પદવી
જાણી ન શકાય એવી	=પાપી+ઉદ્ધાર=પાપીને	કાન=કલાન કવિ.
	તારનાર; પરમેશ્વર	

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે મને તમારો એકલાનોજ આશરો છે. તારું સારું નામ નિરાધારનો આધાર છે. માટે તું મને મદદ કર. (ટેક) હું જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમગ્ર શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેતુ રૂપને લીધે, રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે, (ટેક) તું સઘળી ગભરામણ મટાડી દબને ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ)થી દૂર રાખ, (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારું બીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સારું ઠેકાણું (પદ) હું હરધડી માયું છું. (ટેક) જો કે તું ઇન્સારી છે છતાં પણ અમને આશ્ર કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉમારીને પાર ઉતાર

મનસુખ કે જન્મ મરણના ફેરો ટાળા. (૨૬) કદાન કવિ કહે છે કે હું
તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આમાની નેટાઈ મેળવું (૨૬)

પરેશા=પરમાત્મા; મોટા	દીર્ઘ-દેખાવ	મણા=ખામી; ખોડ
ધણી; પરમેશ્વર	જળનિધિ=પાણીનો બં-	વ્યાધો=વાધો
વિશ્વેશા-વિશ્વના સ્વામી,	ડાર; સમૃદ્ધ	ગર્જન=ગર્જના
પરમેશ્વર	ગૃહ-નાચ	ધોર=ભય કર; બિહામણી
અકળિત-સમન્વય નદિ	તરંગો-મોગ્ન	ભયભીત ભયંકર; બિ-
એવી	મધુર=મીઠા	હામણી
ગતિ=શક્તિ	સુર=અગાજ	અગણિત-અસંખ્ય
દિનાથ લાભ માટે	અલપનો-ગાનો	વિરાગન=શોભિતા
જગપતિ=જગતના ધણી.	જૂઝા-નમી; સ્ત્રી	જાતુ=જીવડાં
પરમેશ્વર	સહેર=સપાટો; સુરખી	પ્રક્ષા-જાડ
ભારી-મોટું	નમન=નમસ્કાર	દીપમમ દીવા જેવા
નિરખી ધારીધારીને	પ્રતિ-તરફ	તરુવર=મોટાં જાડ
જોઈ	રમણાં=પ્રશંસકારક; શો-	મદી-જડી
મથી-મહેનત કરી કરી	ખિતાં	પોકારી-બૂમો પાડી
મથી મથી=મહેનત કરી	દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	કેં=કહે
શા=કેવો	કળા=યુક્તિ; તદખીર	વડી-મોટી

હે મોટા ઇશ્વર, હે બ્રહ્માંડના સ્વામી ! તારા કામ કામ અને શક્તિ
સમન્વય નદિ એવાં છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તે આ બધું
માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે તારા ભારે કામ જોઈને માણસો
(કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા અણો
આવાને માટે માણસની પુદ્ધિ જરાપણ ચાલતી નથી મતઝબ કે તારા
અણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી. (૧) અહો ! આ

શુંબંધ ઇસાકાની ભૂગોળની પ્રત્યોત્તરઆજ્ઞા ૪૫ આના [૩૧

સમુદ્ર કેવો મોટો નામ કરતો-હાજતો જણાય છે ! મોળાંઓ ઉછાળીને જણે મીઠા અવાજથી માજતો હોયની ! બાગો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે તે જણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશકરક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર માત્રને ખુશ થાય છે, વળી વાષો અને સિંહો બયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને બયંકર અપ્પે કરતા. તેના પડખા પડતા તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમજાય નહિ એવી કળામાં કાંઈ ખામી નથી. (૩) દીવાળતીને વખતે જેતાં શોભિતા અસંખ્ય ઝીળાં છવડાંઓ ઝાડપર સળગતા દીવા જેવા દેખાય છે અને સુશોભિત ધણાં પક્ષીઓ ઊડતા તે ચળકે છે તેથી જણે મોટાં ઝાડો શું ફીરાથી જડી લીધાં હોયની ! માણસો બૂમ પાડી આશ્ચર્ય પામીને કહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાઠ ૩૫.	ધ્યાન=લક્ષ	ઉદયમ, ઉદયમ, ઉદયમજ
વિસારે મૂક્યા વિના=	આધારે=બરોસે	છે; નરસીખ બિચારે
ભૂલી ન જતાં	ખોદાણુ=ખોદકામ	રાંકકું-કંગાળ છે પશુ
પરપર=એક બીજનો	સ્વાશ્રય=પોતાની જાત	ઉદયમનું પરાક્રમ પુરે-
એદીપણું=આજસાધ	પર આધાર રાખવો તે	પૂરું મોટું છે.
જૂસ્તર વિસ્ત્ર=પૃથ્વીના	કાળજી=ચેટક; ખંત	
પડ એજખવાની વિદ્યા	કર્મ=નસીબ	પાઠ ૩૬.
ચિહ્નો=નિશાની	અદકો=મોટો	સફર=લાંબી મુસાફરી
એજ=તપાસ	આપ=પોતે	ધનાદય=ધણો પૈઆદાર
મુનીમ=કારબારી;	પુર=પુરા	દરીઆમાર્ગે=જળ માર્ગે;
મુખ્ય મહેતો	પ્રતાપ=પસકમ	વહાણુ વાટે
અમત્ય=જરૂર	બધાથી મોટો પોતે	વતની-રહેવાસી

૩૨] ગુજરાતની સાં જૂઓળની પ્રત્નોત્તરમાળા ત્રણ આના-

ખ્રિસ્તી-ઈસુ ખ્રિસ્તને માનનાર વહાણુવટી=અગ્રાસ્ત્રી કેપ=જૂઝિર ઝોવ=ની ગુડ=સારી હોપ=આશા ખ્રિસ્તન=પોટું મહાની રાજધાનીનું શહેર છે. નાતાલ-અંગ્રેજની દિવા- ળી; તા. ૨૫ મી ડિસેં- બરથી આઠ દિવસનો તહેવાર; ખ્રિસ્તીમસ બાવ-પ્રીતિ ઝોમીઝો=જળછીતો ક્રાલીકટ=પશ્ચિમ કિનારે મત્રપાર કાંઠે બંદર છે મથક=જગા; સ્થાન સિંદલદીપ=લંકા પરવાનગી-રજ; મજુરી સમદિ-પુષ્કળ દોલત ફક=દિન; તાજુબ નગરાજી=બેટ છા=પરવાનગી; રજ	ધક્કો=નુકસાન પૂર્ણ=પુરેપુરી માહીતી=અનુભવ દિત=બલુ પ્રવેશકર્મો-દાખત્ર થયો પાઠ ૩૭. ઉમરાવ=અમીર કીટલી=આઘાની નાળયુ=નળી પ્રયોગ=અજમાએશ અનુભવ=જનમાહીતી રકોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં દેશ છે ખુદિશાળી=અક્ષયબાજ આસગો=રકોટલાંડમાં મોટામાં મોટું શહેર છે નમુનો=ઘાટ; આકાર ખામી=ખોડ આરંભ=શરૂઆત ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો કલાઈડ=રકોટલાંડમાં નદી છે આટલાંટિક=એ નામનો મહાસાગર છે. (એમાં	પાણી ૩૫૦ લાખ ચોરસ મૈલ છે) કપરાકપરી=એક પછી એક ઇન્નેર=બાંધકામ ખા- તાનો અમલદાર દરજો=પદ્વી; ઝોઢી જાતખુદિ=પોતાની અક્ષલ અપૂર્વ=આગળ નહિ મએલી એવી રેલવે=રોડાની સડકનો રસ્તો ફતેહમંદી=જીત નિર્ભય=બીક વગર ખંત=કાળજી; ચેતક નવાઈ=અચરતી હવાઈ=હવામાં બેઠે એવું એક જાતનું ઘરખાનું જાહોજલાલી=બપકો તથા શોભા પાઉડ=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિકકો.
---	--	--

બીજી શ્રોત્રીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના. [૩૩]

પાઠ ૩૮.

આરા; શોભામના

રીર=રામચંદ્રજી

જતા=શોભતા

૧=સાથે

નો ધર્મ=આપહાદાથી

૧૬નો ધર્મ

૧૧=વિલાસ; કીડા

મ=નનીન

=મળ

૧૭=પવિત્ર; ચોકપુ

=આશ્રમ

=છવાઈ

=ધીરજવાળા; ધૈર્ય-

ન

કુટી=છાલ ડાળાંની

પડી

=જયો; ટોળું

૧ } =ફૂલના વેલા

૬=એક જાતનું ઝાડ

૫૬=અમરો

૭=ખોલે

૧૬=ફૂલનો રસ; મધ

મધુ=મીઠું

ચંપક=ચંપાનું ઝાડ

કરેણી=કરેણીના ફૂલનું

ઝાડ

આંખાસાખ=આંખાપરજ

પાકપર આવેલી ફેરી

જમફળ=જમફળી

કદળી=કેળ

મંડપ=માંડવો

દાક્ષ=દરાખ

નાળિકેળ=નાળિએર;

જંબીર=જાંબુ

ફણસ=ચાંપાનું ઝાડ

ફાફળી=સોપારણુ

સીતાફળી=સીતાફળનું

ઝાડ

થતપત્રી=સો પાંદડાંની

વેલી

કુંદ=એક જાતનો છોડ

મસમસતો=મધમધતો

મે'ક=બહેકે

અપાર=ધણી

તર=ઝાડ

સોહામણા=શોભિતાં

બક=બગલો

પારાવત=કપુતર

મૃગ=હરણ

કારંડવ=બનક

ચાતક=બપૈયા

ચકોર=એક જાતનું પક્ષી

કોકીલા=કોપલ

કપોત=હોસો

ખંજક=એક જાતનું પક્ષી

આદે=આદિ; વગેરે

લલિત=સુંદર

વિહંગ=પક્ષી; પખી

ભૂમિ=જમીન

કળા કરવી=પીછાં ઉઘા

પહોળાં કરવાં તે

જય જય=જે જે

ખમ=(ખ+ગ) પક્ષી

બીલડી=બીલની ઓ

જૂથ=ટોળું

વનફળ=વનમાં થતાં ફળ

પડીઆ=દડીઆ

જનકસુતા=જનકી;

જનક રાજની પુત્રી;

સીતા

૩૫-કાંતિ	લક્ષમણ	માસ=કેળીઓ
ચક્રિત=દિગ્ગ; તાણુબ	આરોગાવી=ખવડાવી	માસ કરે=ખાચ
સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર;	વળનાં=પછી	

કવિતાની સમજૂતી.

પંચવતીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. તેમની સાથે સીતા અને લક્ષમણ દતાં તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં હંમેશાં નવીન મઝા અને વિલાસ કરતાં હતાં. પંચવતીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) પંચવતીની પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ટેકાણે ટેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના અશ્વમેધ આવી રહ્યા છે. બ્રુપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી ખનાવી હતી, અને તેમાં તુળસીના છોડના જથ્થા વાળ્યા હતા; તેમાં ગાંધ, જુધ, મકંદ, આંબો ને મોગરો પણ હતાં ફૂલનો મીઠો રસ-મધ ભમરાઓ ચુસતા અને ગુંજરવ કરતા. (ટેક) (૨) વળી વાડીમાં ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં; ફરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી ફેરી પવનથી હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી અને કેળ પણ હતી, તેમજ દરાખના માંડવ્યાં ઉપર લૂએ લચી રહી હતી; (ટેક) (૩) વળી તેમાં નાળિયેરી, ગાંધુડો, ફણસ અને સોપારજી તેમજ રીતાફળી, શનપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાડ હતાં; કેવડા આદે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જન જનનાં ધણાં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (૪) ઝાડો પર બગલા, કમ્બુતર, ચક્રવા, ચક્રી, હંસ ચકોર, બર્ષ્યા, કોમળ, હોલા, ખંજન, બતક વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટેક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેનાં તથા પોપટ જથ્થા રામ જથ્થા

શુંબ ઇલાકાની બૂબોળની પ્રનોત્તરખાળા ૪૫ આના ૩૫

રામ બોલતાં હતાં; શોભિતા સારસ મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં, એવાં પક્ષી અને હરજોને જોઇને સીતાજી મનમાં ખૂશ થતાં હતાં (૮૬)(૫)

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મગ્નમાં ગય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રજીની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) બીલડીઓનાં ટોળાં મળીને સીતાજીને જોવા આવે, અને જનત જનતના વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે. (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરજોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે ટોળાં બધાં સીતાજીની કાંતિ જોઇને ત્યાં દિંગ ચઢીને જાય. (૩) હમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને સીતાજી શ્રીરામને ખવડાવીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ ૩૯.

મતભેદ=વિચારફેર; દરેક
જનનું જુદી જુદી
સમજનું કહેવું તે
એકંદર=સામટો; કુલ
પુરુષો=સાખીતી
પશુ=ખાધા; નીચમ
નિમચ=કરાવ
આખ્યાન=વાર્તા; કથા
શોખિ=મુકા
શામળ=નરસિંહ મહે-
તાનો હેકરે
શોખિ=તરત ને તરત
કરેથી

નળાખ્યાન=નળ રામની
વારતા
મામેરૂં=મોસાળું
કવિત્વ=કવિપણ્યું
કવિત્વશક્તિ=કવિતા
બનાવવાની આવડ
આરોગ્ય=ત દુરરત
ઓખા=ખાણામુરનીકન્યા;
અનીરૂદની સ્ત્રી
સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી;
કૃષ્ણનીમિત્ર; અર્જુનની
સ્ત્રી; અભિમન્યુની મા
સુધવા=અંબાવતીના સગ
હંસધ્વજનો પુત્ર

પાત્ર=વિષય

રસીલા=રસિક

સ્વર્ગવાસ=મરણ્ય

પાઠ ૪૦.

અલ રસીદ=ધનસારી

રહેણી=રીતભાત

ખલીફા=મહંમદ પેગં-

બરના વારસ

વંશપરંપરા=ઓલાદથી

ઉતરી આવેલો; પેઢી

દર પેઢી

દમારકસ=એસિઆઇ તુ-

કંસ્તાનમાં શહેર છે

[એ દુનિયામાં જુનામાં

જુનું શહેર છે.]

૩૬] પહેલી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના.

પ્રપૌત્ર=(પ્ર+પૌત્ર) દીક-
રાના દીકરાનો દીકરો
ખિલાફત=ખલીફાની
ગાદી
બગદાદ=એશિયાના તુર્ક-
સ્તાનમાં શહેર છે
દક્ષિ=વધારો
ધર્માધ્યક્ષ=ધર્મનો ઉપરી
મુરખ્ખી=આમરો આપ-
નાર
દીનાર એ નામનો એક
જુનો રૂપાનો અહીં
રૂપાઆની કિંમતનો
સિક્કો
તાજુખી=નવાઈ
ખજનની=ખજનાનો
ઉપરી; ત્રિજેરર
દક્ષિ=નજર
જનનખાનુ=પૈરાને એ-
સવાની ઊઠવાની જગા;
રજુવાસ
દામ=નાણાં
સંધ=બાન; સમજ

પાઠ ૪૧.
દેશાટન=દેશે દેશ કરવું
તે; મુસાફરી કરવી તે
શ્લોક=એ લીટીની સંસ્કૃત
કવિતા
મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત
આપવડાઈ=જાતની ખોટી
મોટાઈ; પતરાજી
કપટો=દુઃખો
વાંધા=દરકત; અડચણ
જનલિંમત=પોતાની
લિંમત
કૃતિ=કામ; કાર્ય
નિદાળવું=ધારીને જોવું
અપાર=પાર વગરની;
ધણીજ
મિહશ=મજા; આનંદ
રમરણુ=યાદદાસ્ત
ભાવ=પ્રીતિ
પુરતી=પુરેપુરી
પાઠ ૪૨.
ખારીલાપણું=દુરમનાવટ
અવગુણુ=દોષ
અર્થ=મતલબ; સાર

ઉઘર=મોટા મનનો
પ્રેમી=માયાળુ
નીચ=હલકા મનનો
દેષી=કીનાખોર; અદેખો;
ઉજખો=ખરો
કૂરપણું=લાતકીપણું
દેષ=અદેખાઈ; વેર
પ્રગટ થતી=સર થતી
ધોળાયા કરતો=મનમાં
રમ્યા કરતો
ધુંટાયા કરતો=મોખાયા
કરતો
જૂણો=છો, ઘટ, માટી
વગેરેમાં જે ખારનો
ભાગ જમે છે તે
ખારીલા=કીનાખોર; દેષી
હૃદય=અંતઃકરણ; મન
ખાર=અદાવત; વેર
કાયમ=હંમેશ
પ્રદુક્ષતા=આનંદથી ખી-
લવું તે
કૃત્ય=કામ; કાર્ય
સાધવામાં=પાર પાડવામાં
ફલાણો=અમુક

દેવીલા=ખારીલા
 પિકકાર=તિરસ્કાર
 ક્રાશળદેશ=દાહના બિ-
 હાર, અયોધ્યા તથા
 આત્રા પ્રાંતો
 ખાતકી=કુર; નિર્દય
 દુશ્મનાવટ=દુશ્મનાઈ
 પ્રેમ=માયા; હેત
 હનુરમાં=પોતાની પાસે
 વીર=બહાદુર; યોદ્ધો
 જૂષણુ=શણુચાર
 પાઠ ૪૩.
 શાંતિભરી=ધીરજવાળી
 કરિયાણું=તજ, લવેગ,
 એલચી, મરી વગેરે
 વખાર=જથાબંધ માલ
 રાખવાનું ઠેકાણું
 છુટકો=ધસાજ, ઉપાય
 ધારકો=એકદમ પડેલી
 છડી ને બારે શીકર
 મોમરો=દીવાની વાટની
 સજગતી ચીજુગારી
 જોત=સજગતી વાટ
 રચો=બનાવ્યો

સ્થિર=શાંત
 ખાસ=ધણી; બહુ
 માર્ગ સૂઝી આવ્યો=
 ઉપાય જડ્યો.
 પાઠ ૪૪.
 હિત=બહુ
 બધિર=બહેરો
 સ્વાધિન=તાબે; વશ;
 સમ=સરખો; જેવો
 સાઈ=મીઠું; મધુર
 ગુંગ-ગુંગો; મુંગો
 નીત=દંમેશાં
 પરઉપકારી=પરોપકારી
 ધીર=ધીરજવાળો
 રણુ=લડાઈમાં
 નિર્ભય=નીડર; બીક
 વગરનો
 બારી=ધણી
 મનનો સુખી=સંતોષી
 રત્નિતિ=વખાણુ; તારીફ
 ખતા=ઠોકર
 પીઠપાળી=ગેરહાજરીમાં
 અનાદર=અનન્યાદર)
 તિરસ્કાર; તુચ્છકાર.

કાળે=વખતે; સમયે
 દશા=હાલત; અવસ્થા;
 સ્થિતિ
 સહી=નક્કી; નિશ્ચય
 હિતુ=બહુ મનિષ્ઠનાર;
 હિતેચ્છુ
 શીખ=શિખામણ
 બાપણુ=વાક્ય; બોલ
 તોય=તોપણ
 દિતકાર=બહુ કરનાર
 છાની=ગુપ્ત; છુટી
 સાચ=સાચો; ખરો
 રનેહી=પ્રીતિવાળો
 આમદાની=આવક; પેદાસ
 સાવધ=હોશિયાર
 વહેવારે=વ્યવહારમાં;
 ખરી રીતે
 શરમ=લાજ; સહે
 હોરી લે છે=ખમે છે
 વારતા=વાત; શિખામણ
 પતે=પતી જાય; મટે
 ધર મેળે=માઠોમાંઠે
 કાશુ=ન્યાયાધીશ
 કો=કોઈનું

૭૮] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના-

સર્વથા=સર્વ પ્રકારે; અર્થ	ડાકી બાર ન કાઢવી=	હાથ ધાલવો=ઘર કરેલું
વંરબાવ=દુશ્મનાવટ [રીતે]	આગેવાન ન થવું	વિચાર=અભિપ્રાય; મત
કથા=વાત	પુરું=સમાપ્ત; ખલાસ	આલવો=આપવો

કવિતાની સમજૂતી.

ખલાસે માટે કદીએ તે સાંભળે નહિ-મનમાં રાખે નહિ, તેને ખરેખર જેવો જાણ્યો; જે માણસ ગુસ્સાને તાબે થાય-ગુસ્સો કરે, તેને આંધળા જેવો સમજવો. જે માણસ મધુર બોલી જાણતો નથી તેને ગુગા જેવો સમજવો. સાઈ માફું નહિ સમજતો હોય તેને દોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૧) જે હાંમેશાં પારકાનું બહું કરનાર છે તેનેજ મોટા માણસ સમજવો. જે લડાઈમાં ધણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. જે માણસ પૈસા, જીવાતી ને ઉમર પર બરોસો રાખતો નથી તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૨) આપણા વખાણુ સાંભળીને બાળાકાને છેતરાવું નહિ, કારણ કે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો બધું જુકું બોલે છે. કોઈ આપણી બદબોલ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ. કારણ કે નીચ માણસ હોય તે આપણી ગેરહાજરીમાં જુકું બોલે છે. (૩) કોઈને ગરીબ જોઈને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ. કારણ કે કોઈ વખતે આપણા પણુ એવા હાલ નકકી થાય. બહું કરનાર માણસની શિખામણું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે બહું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુશ્મનાઈ રાખી માટે કરવી? મતલબ કે દુશ્મનાઈ કરવી નહિ. (૪) આપણી ગુમ વાત હોય તે કોઈને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને બરોસે નકકી કહેવી. લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં-આપણેના સંબંધમાં ક્ષરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમે છે.

(૫) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની શીખી લેવી. જ્યાં સુધી કશુંએ ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ. મુએલા માણસનું નકકી કોઈ દિવસ પણ ભુંડું ખોસો નહિ, કોઈની સાથે લડાઈ રાખવી નહિ અને કોઈની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૬) ગણ્યું ખાવાને માટે જીભને ધણો મહાવરા પાડવો નહિ મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ધણી ટેવ રાખવી. નહિ. ખીજનો કશુંએ માથે લેવાને આગેવાન થવું નહિ.

૧ એક કામ પુરું થાય ત્યાર પછીજ ખીજું કામ શરૂ કરવું; બે જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે એટલે આપણે તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ. (૭)

પાઠ ૪૫.

આશ્વિન=આસો	ભરપુર=મરેલા	ગોપીઓની ઢાંડીઆ
માવત=હાથીનો હાંકનાર	હર્ષને બહાર જવાનો	રમવાની કીડા
ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર	રસ્તો આપતા હતા-	ચોધડીઆ=ચાર ચાર
૧ ભાંડ=મશ્કરો	આનંદ દેખાતા હતા	ધડીએ દેવસ્થાન વગેરેમાં
વાહન=ખેસીને ફરવાનું	સવારી=વરઘોડા જેવું	ટકોરખાતું વાગે છે તે
સાધન; ગાડી, રથ,	સરખસ	નોખત=મોટું નગારું
પાલખી વગેરે	વકરો=માલ વેચતાં	શંખનાદ=શંખનો
અધીર=ધીરજ વમરના	ઉપજેલા પૈસા	અવાજ
ઉમેદ=આશા	પારણા=અપવાસમ કવોતે	શય્યા=પથારી
બીડ=ગીરદી; ઠા	અટપુણુ=(અટ×પુણુ)	સમક્ષ=રૂબરૂ; નજર
આશ્રયકારક=નવાઈ જેવું	આઠ પુણુવાળો	આગળ
સુંદરીઓ=સુઓ	પુરજો=મઠી; નાના કિલ્લા	મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-
રમણિક=સુંદર	કાર્તિસ્તંભ=ચાદગીરી	બંધી શ્લોક
રખર્થો=સરસાઈ; હરિદાસ	રાખવા માટે ઉભો કરેલો	પાઠ ૪૬. ભાગ ૧નો,
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ	ચણતરનો થાંભલો	જેવું=નરમાદા
	રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને	પારધી=શિકારી; વાધરી

૪૦] ત્રીજી ધોપડીનો "ડિક્શનરી શિક્ષક" ત્રણ આના.

લામણી=દવાની અસર
 સમુદય=સમજ પડી
 રામાયણ=રામને સીતાના
 રોદ સંબંધી તથા
 સીતાને હરી જનાર
 રાવણની માઠી સ્થિતિ
 વિષેનું કાવ્ય
 સુગ્રીવ વાત્રી વાનરનો
 બાઈ
 હનુમાન-વાનર (એની
 કૃત્તવિ વિષે અંજની
 ની કથા જોવી)
 અંગદ-વાલી વાનરનો
 પુત્ર. એ બૃહસ્પતિનો
 અવતાર હતો.
 જામવાન-રામને સહાય
 કરનાર રાક્ષસ; એ
 વિષ્ણુના બ્રહ્માસામાંથી
 કૃત્તવ્ય થયો હતો.
 વાનર=વાંદરા
 પત્નો=સ્ત્રી
 અશોક વન-અગીયાનું
 નામ છે
 એલાણી=નિશાની

સમાચાર=ખબર
 અનુચર=(અનુ+ચર)
 સેવક; દાસ
 પડાવ=મુકામ
 વિશ્વિ=સલાહનું કહેણું
 વિભિષણ રાવણનો બાઈ
 સમાધાન-સલાહ
 સલાહ-અભિપ્રાય
 કુંભકર્ણ=રાવણનો બાઈ
 દિગ્જીત=રાવણનો પુત્ર
 પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો
 અગોધ્યા=રામનું રાજ-
 નગર
 ભરત=રામનો બાઈ;
 કેકેયીનો પુત્ર
 ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી
 જોડકા=સાથે જ-મેલા
 જે બાળક
 અશ્વમેધ=અષ્ટા રાજ્યો
 પર જીત મેળવીને કર-
 વામાં આવતો યજ્ઞ
 પતિપત્ની=પણી પણિ-
 આણી
 રાજનાધર્મ=રાજનીકરણ

પાઠ ૪૬. ભાગ ૨ જે
 ભરતકુળ=ભરત રાજનો
 વંશ
 હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની
 કતરે ૬૦ મેલપર
 પાંડવ કૌરવની રાજ-
 ધાનીનું શહેર હતું તે
 ધર્મનો અવતાર=ધર્માત્મા
 ગદા=આંકડાના કુલના
 ધાટનું લોહનું બારે
 હથિયાર
 બાણાવળી=ત્રીસ મારવામાં
 હોશિયાર
 કૌરવ=કુરુના વંશના
 ધૃતરાષ્ટ્રના હોકરા
 નિષ્કુળ=નકામે; ફાકટ
 સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે
 વર પસંદ કરી પરણવું તે
 અઠ્ઠવેધ=ઉંચા ઠાંમેલા
 માછલાને નીચે પાણીમાં
 તેનો પડાવ્યો જોઈ
 બાણ મારી તેની
 આંખ વીધી તે.

ચાચી ચાપડીના "ઈક્ટેશન શિક્ષક" ચાર આના. [૪૧

વરમાળ=કન્યા પોતે પ-	પાઠ ૪૭.	મંદ=કમતાકાત; કમજોર
સંદ કરેલા વરને જો	અમકસરત=શરીરને	પુષ્ટિ=જોર
માળા પહેરાવે તે	કસવું તે	દસ્ત=ઝાડો
ઉદ્ગમરથ=જુની દિલ્હી	નર્પા=નિરોગી	પુલાસે=સાફ
(એ જમના નદીપર હતી.)	ગાનતાંતુ=મગજને ખબર	અપચો=અજીરણુ
રાજસૂય=એ નામનો	પહોંચ્યાડનાર તાંતણા	કપજીઆન=ઝાડનુરોકાણુ
રાજાએ કરવાનો યજ્ઞ	ચલનવલન=હાલચાલ	નિરર્થક=નકામા
જુગદું જુગાર	ઉત્સાહ=ઉમંગ	ધોડા=તરંગો; ખોટા 'પુટા
શકુનિ=ગાંધાર-કંદહાર	દીલા=કમજોર	ધસધસાટ=જોષાએ તેવી
નો રાજા; દુર્યોધનનો	કંતાઈ તવાઈ	નિરુધમી-ઉદ્યામ વમરના
માઓ	ગળી જાય=સુકાઈ જાય	વીતે=ખમવું પડે
મહાબારત=પાંડવ કૌરવ-	જુદા=અશક્ત; નકામા	ચહેરો=સીકલ
ના યુદ્ધનું પુસ્તક	સત્તા=જોર	લાલી=લાલાશ; તેજ
કોણાચાર્ય=અશ્વત્થામાના	ખોગમરૂપ=ભારે	વદન=મુખ; મોં
પિતા; પાંડવકૌરવના ગુરુ	ત્વરા=ઝડપ	નિસ્તેજ=(નિસ્+તેજ)
રૂધિર=સોહી	પોષણુ=પુષ્ટિ; બળ	શીકું; તેજ વમરનું
બિધમપિતામહ=સાંતનુના	શરીર દલકું ફૂલ થાય	પચારીવશ=પચારીમાંથી
ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા	=જનમૂર્તિ આવે	ન ઉકાય એવો માંદો
પુત્ર	કલેન્નું-પેટમાંનો જન્મણી	તાલીમખાજ=પહેલવાન
વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)	તરફનો એક ભાગ	મગદળ=હાથ કસરતનું
=ચાર વર્ણ ને ચાર	ખરોળ=પેટમાં ડાખી	એક સાધન
આશ્રમ	ખાજુની ગાંડ; તક્ષી	બનેટી=એ છેડે મળવાળી
શીર્ષ=શીની ફરજ	ગુરદા=મૂત્રપિંડો; પેદુમાં	કસરતમાં વપરાતી
સ્વરૂપ=અર્થરૂપ	રહેલી પિશાબની ગાંઠો	લાંબી લાકડી

કંડ-એ કાથ ને એ પમ	ટાકાર=મધુર અવાજ	જહાર=જ્યારે
જમીન સાથે ટકી	દેશ=મોરની માદા	ખટ=છ
સગીર છત્રું નીચું	વીણે=ચાટે	સાધુ=જ્ઞાની
કરવાની કસરત	પદ્માશ=ખાખર	પરહરી=છેડી
વિનોદ=આનંદ; રમત	કાચલડી=કાચલ	સમરવા=યાદ કરવા
ગમન	ટટ્ટકે=ટટ્ટકાર કરે	શ્રી હરિ=શ્રીકૃષ્ણ
નગર એસે છે=ધ્યાન	સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગથી	જોગીઆ=જોગી
ચાટે છે	મંદ=ધીમો	જોગ=પરમેશ્વર સાથે
સંગત-વખત	સુવાસિત=(સુ+વાસ+	મન જોડવું તે
આંખ મીચીતે=વગર	ધત) સારી વાસવાળો;	ભોગ=વિલાસ; મોજ
વિચારે	સુગંધીદાર	સદમથ આંધવા-સારી
	ગણે-વખતે	કવિતા રચવી
પાઠ ૪૮.	અકૂર=શ્રીકૃષ્ણના કાકા	પતિવ્રતા=પછીનાહુકમમાં
કાક=કામડા	ને બકન	રહેનારી
પપૈયા=ચાતક; બપૈયા	ભોર=મળસકું; સવાર	કંથ=સ્વામી
મંખે=જોવાને તલપે	નરસંધ્યાનો સ્વામી=શ્રી	ચિત્ત ધરવું-મનમાંલાવવું
પીયુ પીયુ=પાણી પાણી	કૃષ્ણ બગવાન	મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ;
વડાઆ=વડની ડાળી-	વિણુ-વિના; વગર	હડા અર્થ
ઓ; વડના ફાંટા	શોર=અવાજ	અવતરે=જન્મે

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કામડા કા કા કરે છે. બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે, વડની ડાળીઓપર સુઝા કૌ કૌ કરે છે. (ટક) ભોર પીછાં છયા ને પહોળાં કરીને ટીટ્ટક ટીટ્ટક જોલે છે, તે વખતે તેની આંખમાંથી આંસુ પડે છે. તે દેશ ઝીલે છે; તેથી તેને મર્મ રહે છે. ખાખરના ઝાડપર શોભિતા

બીજા ભોરણુ મારે અંકમણિતનાં મનોમયન પાંચ આના. (૪૩)

પોપટ બોલે છે, અને કામલ જીણા સ્વરથી ટોકા કરે છે. (૨૬) વાહરડાં બાં બાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે મતલબ કે બરાડે. હટો સુમધીદાર પવન ધીમે વાય છે તે લુગડાં ઉરાડીને હાલે છે. (૨૬) તે વખતે સવાર પડી ગઈ એમ સમજીને અકૂર જમ્યા. પણ નરસંહ્યાના સ્વામી-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઈ ભણ્યું નથી કે ગોપીઓનો સાદ છે. (૨૬)

પ્રસાતીઉં

જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે ત્યારે સાધુ પુરુષે ઉંઘને છોડી દધને ઝીંકું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે, તું એક છે એમ બોલવું. (૨૬) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવો. જે વેદીઆ હોય તેમણે ધર્મશ્રી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (૨૬) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી. અને જે દત્તાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું. સતી સ્ત્રીએ ધણીને પૂછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (૨૬) આપણે આપણી ફરજને બળવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા ઐરીને બીજો જન્મ ભેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (૨૬)

પાઠ ૪૯.

પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)

પારકાનું ભણું કરવું તે

પુણ્ય=ધર્મનું કામ

પાપ=અધર્મનું કામ

ઈત્યાદિ=વગેરે

અનહદ=ધણોળ

બેહદ=હદ વગરનું;

અત્યંત

વિદ્યાભય=ભણવાનું ઠેકાણું

રમે=ગમે; પસંદ પડે

ભલમનસાઈ=ભલાઈ

લોકોપકાર=લોકનું(ઉપકાર)

=લોકોનું બલું

વૃત્તિ=ઈચ્છા

૪૪] શુભશતની સાં જૂગાળની પ્રજ્ઞોત્તરમાળા ત્રણ આના.

મરણ શ્યામ=મરણપથારી
 આરે=મુરદેલીવાળા
 ગળું-શકિત
 ધસાવું=ખરચવું
 સાંકડું મન=અપિલાહ
 દાખલો=દેહાંત; ઉદાહરણ
 લોક કલ્યાણનો માંડવો
 રચે=પરોપકાર કરે
 અદિત-નુકસાન; માંડું
 પાઠ પઠ.
 તામરી=તપઆચરતી સ્ત્રી
 જગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી
 આત્રેયી=અત્રિ ઋષિની
 સ્ત્રી
 પાવન થાઉં છું=પવિત્ર
 થાઉં છું.
 હંકારણ્ય=નર્મદા અને
 જોદાવરી વચ્ચેના પ્રદે-
 શમાં આવેલાં જંગલો
 પ્રવાસ=મુસાફરી
 વિદ્યારૂરકત; અડચણ
 કાળજાં હરે છે=મન
 સંતોષ પામે છે

સંસ્કાર=નામ પાડવું, વાળ
 ઉતરાવવા, જનોઇ દેવી
 વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ
 મદણ કરવે=સમજવે
 વિમળ-સ્વચ્છ; નિર્મળ
 સુખિંબ સાથે પ્રતિબિંબ
 વજ્રપાત=વજ્રનું પડવું તે
 અરંધતિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી
 (એ સપ્ત ઋષિની
 સેવામાં દમિશ રહે છે)
 ઋષ્યશૃંગ=શૃંગીમુનિ;
 દશરથનો જમાહ
 સુની=ખાલી
 વજ્ર-છિદ્રનું હથિયાર
 ક્રોમળા=ક્રોમળ
 મહામા=મોટા પુરુષ
 વાસંતી=વનદેવીનું
 નામ છે
 અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ;
 વરુણ ને ઉર્વશીના પુત્ર
 વાલ્મિકી=એ નામના
 ઋષિ; રામાયણના કર્તા
 ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન
 ને ઠોઠ એ અનેને એ-

કળ રીતે શીખવે છે.
 શુણ્ણીને સમજવાની
 શક્તિ આપતા નથી.
 તેમજ ઠોઠની કોઇ દિવસ
 ઓછી પણ કરતા
 નથી; તોપણ પરિણામે
 મોટો ફેર જરૂર નજરે
 પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
 મણિમાં જેવું સાફ
 પ્રતિબિંબ પડે છે,
 તેવું વિકરામાં પડતું
 નથી, તેમ બુદ્ધિમાન
 અને જડમાં મોટો
 ફેર પડે છે
 વજ્રથી પણ ધણા
 કડણ અને કૂલથી પણ
 ધણા ક્રોમળ એવા
 મહા પુરુષના મનને
 અહા! કાણ જાણી
 શકે? મતલબ કે
 કોઈ જાણી શકે નહિ.
 પાઠ ૫૧.
 પંચાંગ=ટીપણું; જેમાંથી
 તિથિ, વાર, તારીખ,

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ અપાના. [૪૫

નક્ષત્ર, યોગ, કરણ;	પાઠ પર.	ભોજ સમોવડ બૂપ=
વગેરે માલમ પડે છે તે	સદાકાળ=હંમેશાં	ભોજ રાજ્ય જેવો
શક=વર્ષ; સાલ	રચું=ગીલીટ ચદાવ્યું	મોટો; વિદ્યોત્તેજક
વિક્રમ=ઉર્જાનનો પરમાર	લહેર=પ્રમારી	સમોવડ=સરખો; જેવો
વંશનો રાજા	ભંગડ=ભાંગ પીનાર	ઉત્તેજન=આશ્રય; મદદ
શાલિવાહન=પૈંથુ નગ-	ગાંઝ=રીસ; ચીડ	ઉર્ડુ=મુસલમાની
રીનો રાજા	ભાલો=એક શસ્ત્ર; વાંસ-	સિંહાસનપત્રીસી=પત્રીસ
હીન્દરીસાલ=મહંમદ પે-	ની અંદર બેસાડેલું	પુતળીઓએ કહેલી વાત
અંબર મકેટી મદીને	લોહાનું કણું.	કડી=કવિનામાંનો ચાર
મયા ત્યારથી ગણાતું	પ્રમારટ=પ્રમાટા	ચાર અથવા બેએ
મુસલમાની વર્ષ	ઢાલ=અચાવ કરનાર	ચરણનો ભાગ
પારસી સાલ=ચઝદેજરદી	ઢાંકણા જેવું હથિયાર	કથે-કહે
વર્ષ	નાદાની=બેવકુરી	સુઝામોતેરી=પોપટે કહેલી
સંવત=વિક્રમનું વર્ષ	તરછોડી=ધિક્કારી	૭૨ વારના
પૈંથુ=ગોદાવરી નદીને	પરાણે=બળાત્કારે	બધાથી સમજી શકાય
કાંઠે શહેર છે	હલીલ=કારણ; સખખ	તેવી બાપા, કવિતાની
વેતાળ=મૂતની એક જાત;	પાઠ પડ.	તૂક ને બધાથી સમજી
પિશાચનો ગાળ	બારોટ=ભાટની એક જાત	શકાય તેવી વાત, વિવેક
અંબિષેક=ન .. રાજાને	પસાયતું=ધનામમાં	અને શિખામણ કહે
ગાદીએ બેસાડતી વેળા	આપેલી જમીન	તેજ એક કવિ
દૂધ, પાણી વગેરેની	ઉર્મિ=એકાએક જે ધચ્છા	રંજન=પ્રભ
ધારા મંત્રો બોલીને	અર્ધ આવે તે	રસ=લહેજત
કરવામાં આવે છે તે	સંવાદ=સવાલ જવાબ;	પરદા=અમંજન=(પર+
	વાદવિવાદ	દુઃખ+અંજન) પારકાનું

૪૬] બાળ ધોરણના “સુખગણિત શિક્ષક” એ આના

દુઃખ દૂર કરનાર	દૂર=ઘાતકી	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;
છપા=છ ચરણની કવિતા	જખમ=ખા	કલ્યાણ
પાઠ પઠ.	કળ=કળતર	પાણો=પત્થર
નિર્દોષ=ખીનચુનેગાર	ચણને=ખનાવળે	સામ્ય=ખરોખરી; સર-
હસ્ત=હાથ	ઉપવન=વાડી	ખાપણું
દાળ=ધારકો	કુદરતી=દ/શરી;સ્વાભાવિક	સત્તા=અમલ

કવિતાની સમજૂતી.

નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકી દીધો પણ ચરચર ! તે તો છટ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરે તે પથરો તેના શરીર પર ઝાડ્યો કે તરતજ વાસ બંધ થઈ જતાંમાં પાંખ દીલી-કમતાકાત થવાથી તે ઝાડ પરથી નીચે પડી ગયું. (૧) જેને મેં ‘પાણ્ય’ તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકતે દીધે તેના પર પાણી છાટ્યું; તોપણ તે ઝીડી શક્યું નહિ. અરે ! પણ ઘાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી જો ? ઓહો એનું છેક દ્રામળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી જો ? (૨) પણ અરે જે દુઃખ નરમ પડ્યું ને આંખ તો ઝિણડી પણ એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પણ આહાહા ! ફરીથી આ વાડીનાં મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં-મનગમતા ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩)

અરે પંખીડાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવળે, અને ગાળે. શા મોટે મારાથી ખીને આ રમત છોડી દાખને જોડો છો ! પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું પામર પ્રાણી છું. નહિ, નહિ, કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૧) મેં માળીને તમારા તરફ ઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે. મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે

ત્રીજા વારણને “પ્રબુધમણિ” શિક્ષક” રાખ આના. [૬૭

પુલ્લી છે. પણ માણસોથી ખીવાની તમને પક્ષીઓને કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ જલે ખીતાં. (૨) ઊડો તો અહા! કોઈ ધાતકી માણસોનો નક્કો ડર છે. તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણસોની રમત છે; કુદરતના સરખાપણાની સમજ બૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા બોગવે છે. તેથી હું હુ.ખી છું મતલબ કે દીલગીર થાઉં છું, (૩)

પાઠ ૫૫.

પ્રલિપ્ત=આબરૂ; માન
મહાજનન=મોટા માણસ;
લોકનું ટોળું
પ્રજ્ઞ=માણવા જનાર;
રમસાને જતા માણસ
રાજદાર=રાજ કચેરી
સંભાવણુ=વાતચીત;
વાદવિવાદ
વિવાદ=સામસામા
સવાલ જવાબ
સપુરૂષ=સારા માણસ
મામ ભેમા કરે=ગામમાં
દાખલ કરે.
દીર્ઘચત્રી=મમમાં દીલ
કરનાર; લાંબા તાત-
જાવાળી; સુતરફેણી

વાકવાળી=ચુચુમાં આડી;
આકારમાં વાંકી
આયમન=જમણી હથે-
લીમાં થોડું પાણી
લઈ પી જવું તે
ભણ્યા પણ મળ્યા નહિ
=વિદ્યા શીખ્યા પણ
અનુભવમાં મૂકતા
આવડી નહિ

વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ ૫૬.

હજરત=હિંચો દરજ્જો
ધરાવનાર; મુસલમાનો
બોલાવવામાં વપરાતો
માન કરેલો ચપ્પ
ઈસ્લામ=આરથા
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+

પૂજક) મૂર્તિ પૂજનાર
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=
પૈસાદાર
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ)=
હેતવાળો; માયાળુ
પુનર્જનન=(પુનર=ખીજ
વાર+જનન)=ફરીથી
પરણવું તે
પ્રાદપાપાણુ=સાકડા ને
પત્થર
નિયંતા=ચલાવનાર
અનાદિ=(અન=નહિ+
આદિ=શરૂઆત) જેની
શરૂઆત નથી તે
પ્રુદ્ધ=પરમેશ્વર
પરિપક્વ=પાકા
વહી=જાણીતું ફરેસ્તા;
પ્રુદ્ધ તરફથી જે
સંદેશ લાવેલા તે

૪૮] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર અધ્યાય.

અનુયયી=સાથે અથવા	ધાટ=ઉપાય	પ્રાંત છે
પછવાડે આલનાર; સેવક;	પ્રપંચ=કાવતરૂં	ધસ્તંબુલ=યુરોપી તુર્ક-
શિવ્ય	નિરૂપાયે=નામદલાજે	સ્તાનની રાજધાનીનું
પુઝકારી=પ્રિકારી	પર્યત=સુધી	શહેર છે.
સહનશીલતા=આમોશ	પ્રસાર=ફેલાવો	ગ્રહોગ્રહાણી=આખાદી;
સદ્વિદેશ=(સદ્+ઉપદેશ)	ધર્મોપદેશ=ધર્મનો બોધ	દબ્બો.
=સારી શિખામથુ	કરનાર	ક્ષણમંચર=પલકમાં નાચ
વજનદાર=વડકરવાળા	સુરાપાન=દાર પીવો તે	ચાય એવો; નાચવત
અમેસર=(અમ+સર=	સામાજિક=સમાજ-	કુરાન=મુસલમાની ધર્મ-
જનાર)-મુખી; આ-	જનમંડળને લગતી	પુસ્તક; મદમદ પેગં-
ગેવાન	સિરિઆ-એશિઆધ	બર સાહેબની આજ્ઞા
પ્રસાદિક=કૃપા બરેલી	તુર્કસ્તાનના એશિઆ-	ને વચનોના સંગ્રહનું
નિધાન=સ્વાચ્છ વિનાનો	મૈનારની દક્ષિણમાં	પુસ્તક

સવાલ—ઈ. સ. ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૩૧ માં શું બનાવ
 બન્યા ? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું ? મદમદ
 પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો ? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં
 હાલ કેટલા માણસ છે ? મદમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો ?
 અરબસ્તાન, દારાન, સ્પેન, મક્કા, મદીના, ધસ્તંબુલ, બસરા નકશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.	પુસ્તકમાં કહેલા પૃથ્વી-	મોટું પહેરણ
અહણુ કરવું-રતીકારવું:	ના પેદા કરનાર અને	ધૂપ=સુગંધી ખુમારે
કમુલ કરવું	પાલન કરનારનું નામ	અર્પણ=આપવું
દસ્તુર પારસીના ધર્મચુર	કસ્તી=પારસીની જનોઈ	લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા
અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ	સદરો=ટુંકી બાંહેણ	અગિઆરી=(સં)

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” શાા આના. [૪૯

(અમુ-આગાર ઉપરથી	રામ પૂજવાની જગા;	એટલે આતશ રાખ-
(અગ્નિ=દેવતા+આગાર	પારસીઓનું દેવળ.	વામાં આવે છે.
=સ્થળ)=આતશ પહે-	એમાં પવિત્ર અગ્નિ	મોમેદ=પારસીના ગોર

સવાલ—પારસીઓનો મૂળ દેશ કયો ? શા માટે ઇરાન છોડવું પડ્યું ? દીવ બંદરથી પારસીઓ ક્યાં ક્યાં ગયા ? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનું ઠેકાણું કયું છે ને તે ક્યાં છે ?

પાઠ ૫૮.	પાઘમાલી	બ્રધ લેવું
ગીઝની=અફઘાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર.	મિટી દાણાદાણુ કરી	મેદીલ=પુશ નહિ
ટકર લેવાનો=સામે	નાખી=તદન પાઘમાલ	તુમ્હકારી=ધિકકારી
થવાનો.	કરી નાખ્યા; ધણીજ	જંગ=જખરી લડાઇ
ઉર્દૂ=ખીજો નામે; અથવા	નકારી દુઃખદાયક રિથ-	બખતર=લોહની નળી-
પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર (હાલ	નિમાં આણ્યા	વાગો અંગરખો
ત્યાં નાનું ગામ છે તે	ધવાયો=ધાયલ થયો	આત્રિત=આસરો મેળવી
પાનપત નામથી ઓ-	લાહોર=રાવી નદી પર	રહેનાર
ળખાય છે)	પંજબનું મુખ્ય શહેર	શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાંથી
શાણેશ્વર=જનમના નદીપર	છે. એમાં મવર્નર રહે છે	આવે છે તે પારખી
પંજબમાં શહેર છે	મનમાં ખટક્યા કરતી=	નિશાન તાકીને છો-
ભંગાણુ=તૂટ; નાસાનાસ	મનમાંથી જુલાતી નહિ;	ડવામાં આવે છે તે
મિટી દાણાદાણુ=તદન	વારંવાર યાદ આવતી	
	હરણુ કરવું=ખળાતકારે	

સવાલ—મહમદ ગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ ? એણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો ? પૃથુરાજને ઓળખાવો.

૫૦) બાળ ધોરણનો “શુભગણિત શિક્ષક” એ આના

ક. સ. ૧૧૯૧ ને ૧૧૯૩ માં શું બનાવ બન્યો ? મહંમદ ધોરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રજપુતોના કયાં કયાં મુખ્ય રાજ્યો હતાં ?

પાઠ ૫૯.	ધીરલા નાણું	ખેદાણુ=ખેતી
જડ=મૂળ	હસ્તાવેજ=લેખ; લખાણુ	ખીનરોજગરી=(ખીન=
મશસ્તી=કાર્તિકના ના-	અંધ=પાણીનું રોકાણુ	વિનાકરોજગાર+મ)
માંકિત	કરવાને આંધેલા પુસ્તક	નિરુદ્ધમી
ખેશક=(ખે+શક)=નકકી	મહેસા=પાઠશાળા; વિ-	દયાભાવ=રહેમદાલી;
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	વાલય	દયાની લાગણી
દેશનમતિ=દુઃખ	સગ-વટેમાર્ગુએને ઉત-	કનડો=દેશન કરતો
લખાણુ=લેખ; દસ્તાવેજ	રવાનીજગા; ધર્મશાળા	કાખેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ
તગાવી=સરકારે ખેડૂતોને	પડતર=પડી રહેલી	

સવાલ—તથાજ વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વર્ષ ચાલ્યો ? દિરોજશાહની મા રજપુતાણી હતી છતાં તેણે મુસલમાન સાથે પરણવાનું શા માટે કમુલ કર્યું ? દિરોજશાહનાં લોકોપયોગી કામ જણાવો

પાઠ ૬૦.	અતિશયોક્તિ=હોય તેના	અયોધ્યાના સંમુક્ત
તૈમુર-સમરકંદનો મોગલ	કરતાં અતિશય વધા-	પ્રાંતમાં લશ્કરી કાવ-
પાદશાહ	રીને કહેવું તે	ણીનું શહેર છે
પક્ષ=તરફેણ	દરમિઆન=અરસામાં;	દરકાર=ગંભીર નહીં પર
ખુનરેણુ=કતલ	વચમાંના વખતમાં	જવાનું ધામ છે
સમરકંદ=રશિઆધ તાર્ત	કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા-	અરાબ્ય=(અ+રાબ્ય)=
રીમાં શહેર છે એમાં	મ ઉઠાવી આમળ જવું	રાજા વમરનું; અધિર
તૈમુરની કબર છે.		
અસ્તવ્યસ્ત=ઊંઘાવિન	મીરત=એ આગ્રા અને	

શુંબઈ ઇત્તાકાની જૂઓળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૥ આના [૫૧]

સવાલ—ઈ. સ. ૧૩૯૪ ને ૧૩૯૮ માં શું બનાવ બન્યો ?
તૈમુરની ટુંકી હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.	કાયમ=અચળ	આઈન અકબરી=અકબરના કાયદાનું પુસ્તક
યુદ્ધનીતિ=લડાઈ કરવાની રીત	રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા	અબુત્રક જલ=અકબરનો વડો પ્રધાન
રાજનીતિ=રાજ ચલાવવાની રીત	લગામ=દોર; સત્તા	વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન
અકબર=આબરનો પૌત્ર; હુમાયુનો પુત્ર. એનો જન્મ ઉમરકોટમાં ઈ.સ. ૧૫૪૨માં થયો હતો	આયકો ખાવો=પાઠા હઠવું	થાળે પડયું=શાંત પડયું; અંધેર મટયું
દેહેર=ઠામઠામ	સન્માન=સત્કાર	અનુપમ=જે બીજા કોઈની સાથે સરખાવી ન શકાય તે; સર્વોત્તમ
પદ્મજી=મુસલમાનની એક જાત છે.	ધર્મમંદિર=દહેર; દેવસ્થાન	મીર અદલ=મુખ્ય ન્યાયાધીશ
અલગ=આધા	દીર્ઘદષ્ટિ=લાંબી નજર	કાજી=કુરાન પ્રમાણે ઇન્સાફ કરનાર
બેદીલી=નાબુશી	ઝનુતી=કિસ્કેરામલા	
	જીજીખાવેરા=માયાવેરા;	
	માણસદીઠ વેરા	
	કાયસ્થ=હિંદુની એક જાત	
	મહેસુલ ખાતું=જમાબંધી ખાતું	

સવાલ—અકબરની કાકિદીતું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીત્યા ? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા ?

પાઠ ૬૨.	બેટો=બેળાપ; મુલાકાત	ઉન્મત=તોફાની
હલદીધાટ=અરવલી પર્વતનું મેશન	દેહરક્ષક=શરીરનો બચાવ કરનાર	કતલ=કાપાકાપી
ગુર્ક=મુસલમાનની એક જાત	શરસ=મરણ પછીનો હકદાર	જખમ=ઘા
		એકત્ર=એકઠા [વખત અણીનો વખત=બારીક

૫૨] પહેલી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીંઆના.

જમાવ-બીડ; ટોળું	રાજધાનીનું શહેર છે	સર્વત્ર=બધે
હાખરી=ખતાપી	પદત્રિપ્ત-(પદ+ત્રિપ્ત)-ગાદી	તંગ=ઘોડાનો બંધ
આલિઅર=મધ્ય હિંદ	પરથી ઉઠાડી મૂકેલો	પુઠળ ફરી=પાછળ ફરી
એનન્સિમાંસિંધીઆની	રણુમૂમિ-લડાઈની જગા	અનુતરો=ચોતરો.

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો.

પાઠ ૬૩.	અરાનપુર-તાપી નદીને	સારા અંતઃકરણવાળો=
સર ટામસ રો જહાંગી-	કાંઠે મુસલમાનની	શુદ્ધ મનનો
રના રાજ્યમાં ઈંગ્લાંડથી	વસ્તીનું શહેર છે.	તુલા=એક પક્ષમાં પુરુષ
આવેલા વકીલ	અહીંના શેલાં ને સાલ્લા	ને ખીજમાં કીમતી
છૂટી=મરજી મુજબ	વખણાય છે.	ધાતુ કે જવાહીર મૂકી
જહાંગીર=(જહાં=દુનિ-	ચિતોડ=મેવાડની જુની	કરવાની ધર્મ ક્રિયા
યાંગીર=જીતનાર)=	રાજધાનીનું શહેર છે	કનાતો=તંબુની કપડાની
દુનિયા જીતનાર; સલીમ	અજમેર=રજપુતસ્તાનમાં	બીંત
કોલકરાર=સરતપટા;	શહેર છે.	ખટપટ=કપટ; પ્રપંચ
કરારનામું	બંદોઅસ્ત પડી ભાંગવા	નરજહાં=(નર=તેજ
આગતાસ્વાગતા=પરોણુ	માંડયો=ગેરબંદોઅસ્ત	જહાં=દુનિયા)=દુનિ-
ચાકરી	થવા લાગ્યો	યાનું તેજ; એવું નામ
જડતી=તપાસ	ધજ્જરો=કંદ્રાકટ	પાડવાનું કારણ એ કે
માનમરતબો=આશર	ધરવટ-પોતીકાવટ; બાઈ	એ ધણીજ ખૂબસરત
અને મોટાપ	ચારો	હતી;જહાંગીરની બેગમ
ગણુના=ગણુતરી	હઠા મસ્કરી=ટોળ ટપા	કરમાન=હુકમ

સવાલ—સર ટામસ રોને ઓળખાવેલ સર ટામસ રોએ જહાંગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રેજી શિક્ષણનાં મનોચલ પાંચ આના. [૫૩

પાઠ ૬૪.	કેની નિશાની	નામ છે. આ મહેલ
મયુરાસન(મયુર=મોર	દિવાની=લેણદેણ સંબંધી	શાહજહાંએ પોતાની
+આસન=બેઠક)મોર-	ફાજલગીરી=ચોરી, ખૂન,	બેગમ મુમતાઝ બેગ-
ના આકારની બેઠક;	મારામારી સંબંધી	મની યાદગીરી માટે
તપ્તે તાઉસ. એમાં	એલચી=વકીલ	આગ્રામાં બંધાવ્યો હતો.
હીરા, માણેક, મોતી	ફાજલગીરી=તપાસ	એના જેવી સુંદર
વજેરે રત્નો જડાવ્યાં	તપ્તે તાઉસ=મયુરાસન	ઈમારત દુનિયામાં
હતાં તેની કિંમત	ગજ=સોહાનો સળીઓ	બીજી એકે નથી
ટેવર્નિઅર નામના યુ-	ચોખ્ખીઆં=ચાર ફૂલ	વેનિસ=ઈટાલીમાં આ-
રોપી ઝવેરીએ સાડા	બાથા=તીર રાખવાની	ડ્રિઆટિક સમુદ્ર પર
છ કરોડની કરી હતી	કોથળીઓ	બંધ છે.
બધા=મોઢું ને સુંદર	ઝાલર=ઝૂલતી કોર; ઝૂલ	
રાજચિહ્ન=રાજ તરી-	તાજમહેલ=મહેલનું	

સવાલ—શાહજહાંને ઓળખાવો. ટેવર્નિઅરે શાહજહાં પાદશાહની જાહોજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું જ્ઞાન થાય છે ? મયુરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે લખો. મયુરાસન કોણ હતી મધ્ય ?

પાઠ ૬૫.	માં થયો હતો.	ધક્કો=હાનિ; નુકસાન
શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો	ઔરંગઝેબ=શાહજહાંનો	પ્રસંગ=ઓળખાણ
સ્થાપનાર શાહજી	ત્રીજો પુત્ર; આલમગીર	વિજાપુર=દક્ષિણ મહા-
બોંસલેનો પુત્ર. એનો	ઝનુન=જુસ્સો; આવેશ	રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં સહેર છે
જન્મ પુના પાસેના	વિષમ=ઉલટાં; નકારાં	રસ=ઉર્મંગ; મઝા
જુનર મામમાં ૧૬૨૭	કુમક=મદદ; આશરો	હિંદુ=ધર્મોળ

૫૪] પાંચમી યોગદીપ્તિ “હિંદોરાન શિક્ષક” ચાર આનંદ

ધુતકારો=ધુતકે	આપુલ=દરવાજો	રમાં પજોજ આમણી
કિલ્લો=કિલ્લો; મરુ	આપુલમકા=મકાનો	નગરકેહ=આસન કેહ
અહમદનગર=મદારાપુ-	દરવાજો; સુરત	કદો=ખરો; પાકો
માં સીના નદી પર	ચુસ્ત=આમદથી વળગી	અણુવિશ્વાસ=અપતીજ
શહેર છે.	રહેનાર	મંત્રિ મંડળ=પ્રધાન
છપો મારી=દરેક કરી	સર કર્યા=તાબે કર્યા	મંડળ
કિલ્લદારો=કિલ્લાની ચોકા	ખર્માધ=(ધમનઅંધ)	નિહા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કરનારાઓ	ધર્મના આચાર વિચાર	વિશ્વ=સકાલ; ઝમકો
વિદિ=સકાલનું કહેણું		

સવાલ—મરેડી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો? શિવાજીનું દુક જતાં લખો.

પાઠ ૬૬.	ગતિ=ગતિ	દુરખીન=આગેથી વસ્તુ
ધન=નકર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય બિં-	જોવાનું કાચનું થંજ
શોધ-તપાસ	દુમાં થઈને ઉતર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય; નાના
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; મુ-	દક્ષિણ જે કલિપત રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમજ
ખ્ય ગ્રહની આસપાસ	જાય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
દુરનારો ગ્રહ	કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસ	અને ધ્રુમકેતુઓ મળી
નરી=એકલી; ખુલ્લી	પાસ દરવાજો માર્ગ	થએલું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ દૂર છે? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે? ગ્રહ એટલે શું? ગ્રહ શાથી ઝાળખાય છે? બધા મળી સુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે? દુરખીનની મહત્ત્વ કયા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે? કયા

ચોથી ચોપડીના “ઈડકેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૫૫]

મહત્તું તેજ વધારે છે ? કયા કયા મહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા મહોમાં સૌથી નાનો મહ કયો છે ? મુખ્ય મહ સિવાય બીજા નાના કેટલા મહો છે અને તેઓ ક્યાં છે ? મહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ ? મહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ મહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? મુખ્ય અને નેપ્ચ્યુન કેની આસપાસ ફરે છે ? મહો તથા ચંદ્રોને પોતાનુંજ તેજ છે કે નહિ ? અને નથી તો શાથી પ્રકાશે છે ? કલકત્તાના સંમહસ્થાનમાં કેંચા નારા રાખ્યા છે ? ખરતા તાસ કેની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાઠ ૬૭.	ઓળાઈ=અર્ધોગોળ	ધ્રુવ=જે કલ્પેલી ધરી
ધ્રુવનો તારો=સ્થિર	નક્ષત્ર=તારામંડળ; નક્ષત્ર	ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ
તેજનો તારો	રંગ છે.	તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	મૂમખા=જ્યા	ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ છેડો
મર્યાદા=હદ: સીમા	સમર્પિ=સાત તારાનું	આકાશગંગા=રાતે આ-
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે	મંડળ	કાશમાં પ્રકાશની ધોળી
આકાશ ને પૃથ્વી મળી	લુપ્તક=અતિ તેજસ્વી	પટ્ટી દેખાય છે તે
મએલાં દેખાય તે જમા	તારો	ધ્રુમસ=ધ્રુમાગ્ર જેવીવરાળ

સવાલ—તારા અને મહનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજાવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે ? ધ્રુવ તારા કેટલી જતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસલના લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શાથી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ-તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા

૫૬] ત્રીજી સપાટીના “ડિક્ટેશન શક્તિ” ત્રણ આના.

હોય છે ? નરી આંખે ક્યા નક્શો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજવો.

પાઠ ૬૮.	પ્રત=નકલ	સરખે અંતરે ઉત્તર
અક્ષાંશ=વિષુવદ્વૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ જગ્યાનું જે અંતર તે	કલ્પના=અટકળ; ધારણા	દક્ષિણ જે આડી
રેખાંશ=કોઈ મુકરર કરેલાં રેખાંશવૃત્તથી પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઈ જગ્યાનું જે અંતર તે	વિષુવદ્વૃત્ત પૃથ્વીના ગોળાપર મધ્યભાગે, જે પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી આડી લીટી દોરેલી હોય છે તે	લીટીઓ દોરેલી હોય તે વર્તુળ=ગોળ
બિંદુ=ગ્રીક્ષું ટપકું	અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તથી	રેખાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તને કાટખુણે છેદીને બંને ધ્રુવમાં થઈને જાય એવું મહદ્ વર્તુળ

સવાલ—કોઈપણ બિંદુ સપાટીના ક્યા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજવે. નકશામાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે ? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજવો વિષુવદ્વૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત, અક્ષાંશ અને રેખાંશ ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે ? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કંઈ કંઈ બાબતો જાણવી જોઈએ ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે ક્યા ક્યા ? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણશું ? અમદાવાદ અને મુંબઈમાં સૂર્ય ક્યારે જોગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગ્યા વચ્ચે કેટલા રેખાંશનું અંતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય ? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાંચમી શાપદીના “વિકટેસક શિક્ષક” ચાર આનાં [૫૭]

પાઠ ૬૯.	તોફાન	પેટે કુંડાળા કરતો
ત્રાંસો=તિરક્ત	આંધી=જે પવનથી આ-	જેરમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=ચુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઈ	આપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જમ તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાહોડું.=પવનનું	વટોળીઓ=ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જમ છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છૂટે છે તેનું કારણ શું તે સમજવો સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજવો. દરિયા કિનારે રોજ નિયમિત વા ફેટલા પ્રમાણે વાય છે ? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તાપનું નથી તેનું કારણ શું ? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે. અને તેનું કારણ સમજવો. બાપારવાયુ વિષયવસ્તુથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં ફેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે ? હિંદુસ્તાનમાં ઘણે તાપ ક્યારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણામાંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ સમજવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૭૦.	કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા	બખોલ=ગુફા
રેટો=લાકડું=સાદ કર-	રેતાળ=રેતીના પથરની	ઝેરસંખા=કાનડા બિલા
વાનું હથિયાર	બનેલી; રેતીવાળી	ના હોનાવર તાલુકામાં
કદ=આકાર	નદીનું પાત્ર=નદીને વહે-	ગામ છે ત્યાંથી ૧૮ મેલ
ઝુરમ=એક જાતના	વાનો માર્ગ	છેટે કાઝણી ગામ

૫૮] ગુજરાતની સાઠ જોગની પ્રત્યેકરમાળા ત્રણ આના.

પામે આ ધોધ છે	+અંશ=ભાગ) મુખ્ય
સારાંશ=(સાર=મતલબ	મતલબ

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશા ફર્યા કરે છે કે જોથી જમીન ધસાઈ જાય છે ? ખડકનો ભુકો શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પથ્થર તથા આરસપદાર્થ જલદી શા કારણથી ધસાઈ જાય છે ? જમીન, ખડક, અને ડુંગરા શાથી ધસાઈ જાય છે ? રેતાળ, ધોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુખ્ય ઇલાકામાં લાલ માટી ક્યાં ધણી જોવામાં આવે છે ? રેતી શી રીતે બને છે ? નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે ? મુખ્ય ઇલાકામાં કયા કયા પ્રખ્યાત ધોધ છે ? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનતા રહે ?

પાઠ ૬૧.	અરહનું ડેકાણું	સાહસિક=હિંમતવાન
જૂતળ...દેશની સપાટી,	નદ=મોટી નદી	કદાવર=ચરીરે પુષ્ટ
નદી. નાળાં, પર્વતો	રણુ=રેતીનું મેદાન	બિનાશ=બેગ; ચરદી
વગેરે સમઘી દર્શકિત	ખાળે=અટકાવે	બિન બિન=જુદી જુદી
જૂતળ રચના=દેશની	અટકાવ=રોકાણુ	કસ=રસ
સપાટીપરની તથા નદી,	સમઘાત=મધ્યમસર;	કમજોર=નબળા
નાળા, પર્વતો, વગેરેની	ધણી ગરમ તેમજ	ખાનપાન=ખોરાક ને
જે રચના તે.	ધણી ઠંડી નહિ એવી	પાણી
હિમાલય=(હિમ=અરહ	માફકસર=જોષએ તેવી	નળિએરી=નળીઆના
+આલય=ડેકાણું)=		પ્રમાણુ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલી છે ? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે ? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું ? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની ઢાર ગણાવો.

પાંચમા લેક્ચરને “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ઠ ધ્યાના. [૫૯

હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે ? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના દેશોને સૂકા પવનને કોણ અટકાવે છે ? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું ? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે ? કોઈ પણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે ક્યા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં ? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની લોકપર અસર કહો. પશ્ચિમચાટ, મદ્રાસ ઈલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની જૂતળ રચના તથા તેની લોકપર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી બાબતમાં ફેર છે તે કહો અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	પુલ્લો મુકાએલો છે=	ખેતર ઘાટને નાકે
વહેવારના=આવવા જવાના	વપરાશમાં આવે છે	આવેલું છે.
અમલ=સત્તા; રાજ	પેશાવર=વાચવ્ય સરહદ	અનુક્રમે=એક પછી એક
લોકોની સડક=રેલવે	પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર	દર=બાવ
ગવર્નરજનરલ=વાઇસરોય	એ મોટું લશ્કરી	ઉપલાળે=ઉપલી બાજુએ
	અને વેપારી મથક	

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે, અને તે ક્યા ક્યા ? કઈ કઈ કેટલી મોટી સડકો ક્યાંથી નીકળી ક્યા મોટા શહેરમાં થઈ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોકોની સડક ક્યા સનમાં નંખાઈ અને તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી નંખાઈ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા ? હાલ કેટલા મેલની રેલવે થઈ છે ? મુખ્યથી

પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા કેટલા દૂર છે ? આગપોષીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે ? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગપોષીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટાં બંદરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું અંતર છે ? હિંદુસ્તાનની કઈ કઈ મોટી નદીઓમાં આગપોષી તથા વહાણો જઈ શકે છે ? કાચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની થડમાં કેવાં શહેરો છે ?

પાઠ ૭૩.	વેરાન=ઉજ્જૈન; વસ્તી	માલ
પરમરત્નેશ્વી=વપીજી	વગરનો	મણતરી=હિસાબ
પ્રીતિવાળા	કાથો=નાળિયેરની ઝાલ	ઉચ્ચપાશ્વલ=આપ શ્રે
રા. રા.=રાજમાન રાજપ્રી	માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	અનુકૂળ=માફક
નમરકાર=પ્રણામ	બંદર છે અહીંઆ	પોર્ટુગલ=યુરોપ ખંડની
વિશેષ-ખીજું; વધારામાં	દીવાદાંડી છે.	પશ્ચિમમાં દેશ છે
સુખશ્પ=સહીસલામત;	પોરબંદર=સુદામાપુરી, એ	સમારતી કાટ=સમારત
વગર અડચણે	કાઠિઆવાડમાં બંદર છે	બાંધવામાં ચાપરવામાં
જહાજો=મોટા વહાણો	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા	આવતું લોકકું
ઝકો=માલ ચલાવવા	આચાત=પરદેશથી	કાચીન=મદ્રાસ પ્રદેશ-
ઉતારવા માટે બાંધેલો	આવતો માલ	કામાં દેશી રાખ્યો છે.
લાકડાનો ઘાટ	નિકાસ=ખીજો દેશ જતો	મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, સુબાષ, રત્નાગીરી, ગોવા, કારવાડ, માંજોર અને કાચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી ક્યો ક્યો માલ આચાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી

ત્રીજા ધોરણનો "અુખગણિત શિક્ષક" રા. આના. [૬૧

કોલંબો જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે તે અનુક્રમે જણાવો.

<p>પાઠ ૭૪. રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય શહેર ધરાવદી નદી- પર છે અર્થે=વાસ્તે; માટે સિ કોના=એ નામનું ઝાડ એની છાલમાંથી કિવનીન બને છે માફક=અનુકૂળ જળ=ફાંટા પોટેચરી=મદ્રાસ ઈલા-</p>	<p>કામાં ફેંચની રાજધા- નીનું શહેર છે કમાવેલાં=પકવેલાં છાછર=ધણો ઉડો નહિ તે નેગાપટ્ટણુ, મછલીપટ્ટણુ, વિજગાપટ્ટણુ=મદ્રાસ ઇલાકામાં કોરોમંડળ કાંઠાપર બંદર છે. ગંગામ મદ્રાસ ઈલા- કામાં બંદર છે બાફું=નદીકાંઠાની રેતાળ</p>	<p>જમીન ચિતેગામ, આકિઆબ= બ્રહ્મદેશના પશ્ચિમ કિનારા પર બંદર છે ખનીજ તેલ=જમીન- માંથી નીકળતું તેલ, જેમકે ફેરોસીન તેલ ચિલ્કા=મદ્રાસ ઇલાકામાં ખારા પાણીનું સરોવર છે તેજ=માતની આવ જ ધણી થાય તે</p>
---	--	---

સવાલ—કોલંબોમાં બધાં દેશની અગમોટો શા માટે આવતી હશે ? કોલંબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોટેચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટ્ટણુનો નિકાસ માલ કહો. વિજગાપટ્ટણુથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પડવાનું કારણ શું ? ચિતેગામ, આકિઆબ બંદર ક્યાં છે, અને ત્યાં કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે, તથા શું વધારે પાકે છે, અને એની હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

<p>પાઠ ૭૫. વહીવટ=કારભાર</p>	<p>સંસ્થાન=દેશી રાજનુ રાજ્ય</p>	<p>ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર પ્રતિનિધિ=બીજાતરફથી</p>
---	--------------------------------------	---

૬૨] બાળ જરબાવળીની નાટ એ અધના.

કામ કરનાર; એજાટ;	દાઢકોટ=મોટી અદાલત	ઇડિઆ ઓદિસ=દિંદની
મુખત્યાર	નીમણુક=ગોઠવણુ	કચેરી
સેક્રેટરી=કારબારી	મંજુરી=પરવાનગી	વાઈસરોય=રામને અદલે
સંયુક્ત=જોડાએલા	દસ્તક=તામે; દાથમાં	નિમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સરંથાનો કેટલાં છે? ખ્રિષ્ટિય દિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે ક્યાં છે? ખ્રિષ્ટિય દિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો, સર્વથા મોટાં દેશી રાજ્યો ગણાવો. દિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણ અને તેની નીમણુક કોણ કરે છે? વાઈસરોયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે? અને દરેક સભાસદો ક્યા ક્યા ખાનાપર દેખરેખ રાખે છે? ક્યા ક્યા કામપર ગવર્નર જનરલ પોને દેખરેખ રાખે છે? દરેક ખાનાનું કામ કરવા માટે ક્યા અધિકારીઓ નિમેલા છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે? ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો અને રેસિડેન્ટો, ખ્રિષ્ટિય દિંદુસ્તાનના ક્યા ક્યા બાગ પર છે? મુખ્ય કમિશનરોને કમ સત્તા નથી? સહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે ક્યાં ક્યાં કામે છે? હિંદના પછરની ઓદિસ ક્યાં છે અને તે ઓદિસને શું કહે છે? જુગોળના જવાબ માટે જુગો.

હિંદુસ્તાનની સાંબુગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા.

પાઠ ૭૬.	ગંગે નદિ ઉતરે=મગ-	માગ
વાતાવરણ=(વાત=વા+;	જમાં નદિ ડામે.	વાયુસોપક=વા ખેંચી
આવરણ=દાંકણ)પૃથ્વી-	પરપોટા=પાણીમાં વાને	લેનાર
ની આજુબાજુ વીંટા-	લીધે ઊડી આવતા કુકડા	સિદ્ધ=સાબિત; વકડી
પલો વા	અવકાશ=ખાલી જગ્યા;	દળ=કદ; બાકાઈ

માથા ઘોરજીનો “ધુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૬૩

ટન=૨૦ હંદ્રેટ	પ્રાણવાયુ=ઑકસિજન	જન મળવાથી ઘએસો
ક્ષમ=વાસણ	કાર્બોનિકએસિડઆસ=	વાયુ; એ મેરી છે.
અવસ્થા=સ્થિતિ; હાલત	કાર્બોન અને ઑકસિ-	

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં બાર છે એ વાત સાચી સાબિત કરી શકશો? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો બાર છે, એટલો બાર છતાં આપણે છુંદાઈ જતા નથી તેનું કારણ શું? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય? હવા ઘન નથી, તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજાવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા બે વા છે? દોવો દેવતા બળવાને અને આસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે? ઑકસિજન જો વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે ભેળ્યો છે? કાલગ્યાસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય?

પાઠ ૭૯.	પડધો=સામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેદુખ; નકલ	ધોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછડાઈ=હલકાઈ;
નકલ	પડધમ=એક નાજીંવ	અવિવેક
અડખે પડખે=આજુ	પ્રતિધ્વનિ-(પ્રતિનધ્વનિ)	સબ્યતા=સજ્જકાઈ; વિવેક
આજુમાં	સામો અવાજ;	જડ=નિર્જીવ
ખુંદી વલ્લો=દરી વલ્લો	પડધો	અદખ=માન; વિવેક

સવાલ—પડધો એટલે શું? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજાવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી?

સમજાવતી—દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેદુખ જવાળ આપે છે, કે મરીબ હોય અથવા રાજ હોય તોપણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

૬૪] બીજી ચોપડીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આનાકા.

પાઠ ૭૮.	તરંગ=તરક; બુદ્ધિ	ટાર=કેલસામાંથી નીકળેલો પ્રવાહી ગ્રામર
જીવનના નોંધ=અસહી	માનનદ્રા=ભરજીંધ	કેલસાવાયુ=કેલસાસ;
વિચારનો	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી	જેના દીવા થાય છે
મોટી=વદાણું લાંગર-	બીજેયુગ=ત્રેતાયુગ, યુગ	તે આસ
વાની જગા; બાંધેલી	ચાર છે સત્ય, ત્રેતા	કાળાંતરે=વખત જતાં
ખાડી	હાપર, કળિ	ખાણીઆ=ખાણમાં
અગ્નિય-તાજુ	દર્ન=નેતરના જેવો બેજ	કામ કરનાર મજુર
ગ્રામર=ખની-ટાર; જાડું	વાળીજમીનમાં થતો છોડ	ખાડ=આફત
કાળું પેટ્રોલ્યમ	છાંદી લઈ-અધ કરી	

સવાલ—ખનીજ કેલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે ? કેલસો શી રીતે બન્યા દશે ? કેલસાસ શી રીતે બનાવે છે ? ખનીજ અને સાપારણુ કેલસાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯.	ચકલી=ચાવી	સનેળા=ત્રેણાસર
ટગરટગર=એકબીજાનજરે;	સંર=પાણીની ઉંચે	
ધારી ધારીને	હાડની ઝીણી ધાર	

સવાલ—સવળ એ ધ્રુવારો ઉચે જાડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે ધ્રુવારો જાડે છે ?

પાઠ ૮૦.	માપવાનું ચંત્ર; થર્મી	એકત્ર=એકઠ
પારો=એકબીજાની સફેદ	મીટર	વિસ્તાર પામે=ફેલાય
રંગની પ્રવાહી ધાતુ.	હિમખિંડુ=એ ખિંડુપર	આઠો=નિશાન
એ હંડા મુલકમાં ધન	પારો આવે ત્યારે પાણી	માગ=અવકાશ
રૂપે લેાય છે.	હરી જાય છે.	
ગરમીમાપક ચંત્ર-ગરમી	ધટ=ખડો	

પહેલી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીંઆના. [૬૫

સવાલ—પારો શું છે ? પારાનું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા ગણો બારે છે ? એક વાસણમાંથી બીજા વાસણોમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઈ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમિટરમાં પાણી ન બરતાં પારો બરવાનાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમિટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમિટરમાં પારો શી રીતે બરે છે ? હિમખિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું ખિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમિટર યંત્ર કેટલી જાનના છે, અને તેમાં ફેર શું છે, તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમિટર યંત્ર ત્રણ જાનના છે) સેન્ડીગ્રેડ; ફારનહાઈટ, અને રોમર, સેન્ડીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦; ફારનહાઈટમાં ૦ થી ૩૨, અને ૩૨ થી ૨૧૨; રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઈટ વધારે ઉપયોગી છે; કારણ કે હિમખિંદુ કરતાં એછી ગરમી ઝંખાથી માપી શકાય છે.

પાઠ ૮૧.	દાંડો=ફાયો	ખંખો=પાણી ઉંચું ઉડાડ
રૂપટ=ખુલ્લું	પડદો=પડ; આંતરો	લાગ=તક [વાનો સંખે

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી બરેલા સીસામાંથી હવા શોષી લઈએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે સમજાવો. પીચ-હારી ને ખંખાની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨.	ખેશ=સારો	સ્તંભ=કાચની નળીમાંની
ઉપયોગ=વાવર	છટાલિ યુરોપખંડની	પારાની ઉભી દાંડી
વાયુબારમાપકયંત્ર=વાનું	દક્ષિણમાં દેશ છે	સંભવ=આશા; બરેસો
દબાણ જાણવાનો સાંધો	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક	ચેતવણી=અગમચેતી;

૬૬] બીજા ઘોરણ માટે અંગગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.

મચના	ગૃહ=અધરે	અનુમાન=અટકળી;
કેશીપ=યત્ન; મહેનત	પ્રવીણ=માર્ગીનગાર	ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બંજાના કામમાં થાય છે કે બીજા કોઈ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુભારમાપક યંત્રો બનાવ્યા છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉચે જગએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની કિંચાઈએ હોય છે ? કેટલા ધ્રુવી કિંચાઈએ પારો એક ઇંચ હોય કિતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જાણવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થના ફેરફારની નોંધ ક્યાં રાખવામાં આવે છે, તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ કયા કયા કામમાં થાય છે ? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૩૦ ઇંચની કિંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ફૂલમણી-ફૂલના ગોરાનું બીજશય=(બીજ+આ- ઝેકદળ; પુષ્પકોશ શય)=બીજને રહેવાનું
ઝેકદળ=દાળ વગરના	દાંકળ; પુષ્પકોશ શય)
દ્વિદળ=બે દાળવાળા	વજ્રપત્ર-ફૂલના દાંકળીના દાંડી-ડીંદું ટિકાણું
આડકતરાં=વાંકાચુંકાં	નાનાં પાંદડાં
	લાચ બંધ બેરનો રેસા=તાંતણા; તાર

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા ? ઝેકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં બીજાંજ ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી ઝેકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? ઝેકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ બંને વન-

બીજી થાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૬૭]

રપતિના ફૂલમાં શી ફેર છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનરપતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો. એકદળ અને દ્વિદળ વનરપતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	કેસર=તંતુ; તાંતણા	આતુરતા=ઉમેદ; ધ્વિગ્ન;
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોખાણુ	મરજી
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	પરાગકોશ=પરામનો નૃથો.	સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ
ભાગ; ફૂલમણી	સમાંતર=(સમ+અંતર)	=જોડાવું)=મેળાપ;
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	=સરખે અતરે	મેળા થવું તે

સવાલ—ફૂલમાં ક્યાં બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસરને અવસ્થાની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુંકેસરમાં ક્યા ક્યા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ક્યા ? બધાં ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસર-માંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલાં ઢાંકણ હોય છે, અને તે ક્યા ક્યા ? ખીન્નશયમાં શું બરેલું છે ? ખીન્નડમાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? ખીન્નશય પકવ થઈ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાનું શું થાય છે અને તે ક્યાં રહે છે ? ખીન્નને રોપવાથી શું થાય છે ?

પાઠ ૮૫.	=ફૂલ) ફૂલવાળી	પાધરો=લાગભોજ
અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુષ્પ	જળાશય=(જળ=પાણી	પિંડ=ગોળો
ફૂલ) ફૂલ વગરની;	+આશય=ઠેકાણું)=	પંક્તિ=ગત- વર્ગ
અદળ	પાણીનું ઠેકાણું જેમકે	સમુળગાં=ખીલકુલ; મુદ્દલ
મુખ્યત્વે=લાજ્જ કરીને	નદી. તળાવ, કુવા,	સમાશ=સમાવેશ
પરિપક્વ=પુરા પાકા	વાવ વગેરે [રની	પાન=ઝીણાં પાંદડાં
સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુષ્પ	અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ વગ-	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી

૬૮] બાળપાથીના “ડિક્ટેશન” બે આના.

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? હંસરાજને લોકો શા માટે રોપે છે ? હંસરાજ ધાતું કરી ક્યાં બિગે છે ? હંસરાજ કયા મુલકમાં મોટા થાય છે અને કયા મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની નસો કાના જેવી હોતી નથી. અને કાના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છાંડ કી રીતે વિકસિત થાય છે ? સેવાળ ને પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો. ફૂલ કેવી જગ્યામાં થાય છે ? એકિરીઆ નામનાં ત્રીણાં જનુ એ શું છે ?

પાઠ ૮૬.

મંજરી=માંજર: ફૂલને
દેકાણે એસે છે તે
મોભ=અપરાનીવચમાંનો
આટો થાંભલો
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું
કે તેને એક દેકાણેથી
નીચે દેકાણે પહોંચા-
ડવાનું સાધન

સાવરળી ઝાટું: વાગીદું
કાદવાનું સાધન
મશાલ મોટો કાકડો
દામળાં=પશુને પગે
બાંધવાના દોરડાં
ટોપો લાકડાની દાંડીનો
મોટો પળો
તાસક દાંકણું

સ્વાદિય=સ્વાદવાળું
પૂરણપોળી=વેડમી
કલ્પવૃક્ષ=છત્તેલું આપે
એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
શૃંગ=કાંટો
પરડા=આવળની શીંગ
ત્રીશી=ખીલ્યા વગરના
પાંદડાનો જથ્થો

સવાલ—નાળિયેરનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે ? મંજરી ફુટવા પછી કેટલા વખતમાં નાળિયેર બધાય છે ? સારી જમીનમાં બિગેલી નાળિયેરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલા નાળિયેર કિતરે છે ? નાળિયેરી કેટલા વરસ સુધી ફળે છે ? નાળિયેરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. આવળની છાલ, પરડા, આવળ, ચુંદર, અને કાંટાનો ઉપયોગ મણુવો.

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” શા આના. [૬૯]

પાઠ ૮૭.	અઘાપિ=હાલ સુધી	હગાર=લોડી
હિંદી શહેનશાહત=	અણિશુદ્ધ=જેવું ને તેવું	સમીધ-અગ્નિ સળગા-
ખ્રિષ્ટિશ હિંદુસ્તાન	રોગાન=રંગવામાં વપ-	વવાની લાકડી
ધેર=ધેરાવો	રાતું તેલ	વડવાઇ=વડની ડાળીમાંથી
પાલાં=ખપેડાની ટટી	ઉધર્ધ=કાગળ, લુગડાં	ફૂટેલી દોરી જેવા ફાંટા
અસ્તર=માંહેનું પડ	વગેરેમાં પાકે છે તે	કપ્પીરવડ=શુકલતીર્થની
ઝોપ=ચળકાટ	જંતુ	સામે ગંજાવર વડ છે તે
ટકાઉ=ધણો વખત ચાલે	સળતું=કોહી જતું	
એવું	ટેટા=વડનાં ફળ	ધટા=ભરાવ

સવાલ—સામ ક્યાં ક્યાં ગિગે છે, અને ત્યાં ધણા ગિગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું ઝાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાનો વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કપ્પીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો.

પાઠ ૮૮.	જંજાળ=ખટપટ	દાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
ચોઝ=લાયક; જોષ્ટએ	ફણગો=અંકર	ડીનું ફૂલ
તેવાં; અંધમેસ્તા	પ્રસંગ=તક; વખત	ટમેટા=વિલાયતી વેગણ
અધવચ=વચગાળે	પારિજાતક=એક જાતનું	કલમ=રોપવા માટે ઝા-
સતેજ=વધારે જાગૃત	સુમધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણસમજી માખાપોમાં ફેર શું ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ક્ષમ્યાને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિશાળના બગીચાથી

૬૦] ત્રીજી થાપડીના "પરિકરેશન શક્ષક" ચમુ આના.

શા શા લાભ થાય છે તે કહેા. આ પાડમાં જે ૭ વર્ગ પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહેા.

પાઠ ૮૯.	ખોળીઆ=શરીર	કાશેટા=લાંબી ગોળ હડી
રેશમ=હીર	સંગેગ=નનાવ; પ્રસંગ	ભરાવ=પુટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુટ=ખેરાવર	પરિપુર્ણ=સંપુર્ણ; સારી
ફાર; ગુદા ગુદા રૂપ	ખાલ=ચામડી; ત્વચા	પેડે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆ શા માટે બદલવાં પડે છે ?
રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહેા. આ પાડમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૦.	ત્વચા=ચામડી	સમતોલ=(સમ+તોલ)
છંદુ=મેદુ	પોલ=પોલાણ	સરખું વર્ગન
ધાખા=ગ્રાધા	પૌષ્ટિક પુષ્ટિકારક	સેવે છે=દુદ્ધાળા રાખે છે
કેટલુ=કોચલું; ઠંકણ	જરદી=છીડાની દાળ;	શિંગ=રક્તવાહિની;
રોગાન=એક જાતનું	છીડાની સફેદી વચ-	રંગ; નસ
મિશ્રિત તેલ	માંનો પીળો ભાગ	અદશ્ય=અસોપ; દેખાતું
		બધ; ગૂમ;

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ છંડાં મૂકે છે ? શાદમૃગનું છંદુ કેવું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નખળા માણસોને છંડાંનો કયો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? છંદુ આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાંને ધક્કો કેમ નથી લાગતો ? છંડાંમાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરથી કેટલાં છંડાં મૂકે ? મરથીની છંડાં સેવવાની હકીકત કહેા. છંડાનું ચિત્ર કાઢી દરેક ભાગ બતાવો.

પાઠ ૯૨.	ઠેકડા=કુદકા	કપિઓ=પુછડી વમરના
લંગુર=વાંદરા; વાનર	છલંગ=દાળ	બે પગે ચાલનાર વાંદરા
નીલ=આખે ડીમે કાળા	તૂલ=ઉભા છોડ	વાંદર=વાનર; વાંદરા

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” શાા આના. [૭૧

અળિએલ=ખારીશો	હાડપિંજર=હાકાનું	અનુમાન કરે છે; ધારે
મધ=સોખત	પાંજર	છે; અટકળ કરે છે

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશેમાં જીવામાં આવે છે ? વાંદરાના કેટલાક વર્ષ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? પુછડી વગરના વાંદરાની હકીકત કહો. ડિરાંગડિટાંગનો અર્થ શો અને એ વાંદરાં ક્યાં થાય છે ? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકના સગાં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨.	પથર	મુકરર=નકકી
એડાળ=(એ=નહિ+ડાળ)	તણખા=ચીણુમારીઓ	શિષ્પશાસ્ત્ર=કેાનરકામની
=ધાટ)કદરપા	ગરમાવો=ગરમી; ટુંક	વિધા
કમેદું=ઠીકરાની તાવી	ઓપેલાં=બસીને અળ-	બ્રહ્=કૃતમ; સૌથી
અકમક=એક જાતનો	કતાં કરેલાં	સરસ

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે સુધારો થયો તે ટુંકમાં કહો.

પાઠ ૯૩.	તાલકું=ખોપરી ઉપરનો	કલેજુ=કાળજી; પિતાશય
મગજ=એજી; માથાની	પૃષ્ઠ=ભાગ	રજ્જુ=તાંતજો; તાર;
અંદરનો ભાગ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવનાર	દોરી
ધડી=પડ	તાંતજી; મગજને ખબર	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી=મગજનો	પહોંચાડનારી ઝીણી	મગજતંતુ=માંસના
છબડો	તાર જેવી નસો	સંતવની દોરી

સવાલ—મગજનું હાંકણ શેનું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં ધકકો લાગે અથવા રોમ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો નાનો ભાગ ક્યાં છે તે

૭૨] પાંચમી યોપદીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના-

બનાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાનતંત્ર વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪.	મેલું	નળી
આસાન્નવાસ-દમ લેવો	પોલ=વકાશ; ખાલી જગા	ઉચ્છ્વાસ=દમ મૂકવો તે
ને દમ મૂકવો ને	ખડ=ભાગ	ખપોલ=પોલ
અસ્પન્ન(અ+સ્પન્ન)=	આસનળી=વાસ લેવાની	ધમણ=વાયુ કવાનો સંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આવેલ છે? ફેફસાં કેટલાં છે ને ક્યા ક્યા છે? ફેફસાં ક્યાં આવેલ છે? ફેફસાંમાં કયો ગુણ છે કે તે લાંબું ટુંકુ થાય છે? ફેફસાંમાં શી રીતે લોહી સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસાં ઝૂલવાનું તથા સંકોચાવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કેને મળતી છે? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી બંધ થાય તો શું થાય? આસ નળી ને ફેફસાંનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫.	બપક=બપકો	ખો-ખરાબ વાસ
જરતી-પિનાશ પડતો	કસુંખી=કસુંખાનો રંગ;	છીપા=લુગડાં છાપનાર
નિચોળી=પાખી કાઠી	લાલ; રાતો	ગેર=લાલ માટી
નાળી	કીરમણ=કીરમજના	હરડખેડાં=એક જાતનાં
પાપડખાર=સંચોરો	જેવો રંગ; ગુલબાસી	ફળ
કાંજ=લાઈ; ખેળ	સુરખી=તેજ	એલીઝરીન=કાલટારમાંથી
સુરંગી=રાતો રંગ	મિશ્રણ=મેગ; મેળવણી	કાઢેલો એક જાતનો રંગ

સવાલ—રંમરેજે કસુંખીના ભુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેંટા કેવી રીતે રગ્યો? રંગ્યા પછી ધઉના લોટની કાંજ અને લીંબુના રસમાં ખોળી રાખવાનું કારણ શું? મદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી ક્યા ક્યા રંગ બને છે? મદલમાંથી કેસરી રંગ, અખ્યાસી તથા કીરમણ રંગો શું મેળવીને બનાવે છે? અસલ દેશી

શુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્નતાતરમાળા ૪૫૫ આના [૭૩

પાકા રંગો શી રીતે બનતા હતા ? ગળી ક્યાં જોગે છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ ક્યા ક્યા બે મિશ્રણો લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં ? એલીઝરીન શું છે ને તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬.	ગૂંદ છે=કસણું છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
લાદ=ધોડા ગધેડાના લીંડા	મુલાયમ=નરમ [મટાકું	પેટુ=વચસો ભાગ
હદ વજે છે=નવાઈ	ગારો=પલાળીને કસણુંકું	કાચકા=કાચકીનું કળા
જેવી કારીગીરી કરે છે	ખીલડો=ખુટો	ટપેરે=ટીપે

સવાલ—કુંભાર મટાડી ક્યાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શા લાભ ? બટ્ટીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? ક્યાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	સાકડીનો કટકો [સાંધો	ઉચ્ચાલન=ઉચ્ચું કરવું તે
બુધું=લાંબો ને જાડો	કોણી=હાથની વચમાંને	ટકો=ટેકણ

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને ક્યા ક્યા તે હાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે ? (યાંત્રિકશક્તિ છ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ ગરગડી, ઢોળાવ, ફાયર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૮.	નમુનો= ચિત્ર	વાટ=પૈડાપર લોદાનો
ગરગડી=ધરેડી	વેંત=બિલ્લસ	પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	ખોબણુ=ખાડો	ગાળામાં=ખાલી જગામાં

સવાલ—ગરગડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉચ્ચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શા છે ?

૬૪) બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” બે આના.

પાઠવાર અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા. ૧) અવશ્ય, બુદ્ધિ, સ્નાયુઓ, વિદ્વાન, પ્રયત્ન, ક્રિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઇંદ્રિયાની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત, મશ્કરી, આયુષ્ય. (પાઠ ૨) અકસ્માત, અભ્યુદય, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, દોળયું, સ્વચ્છ, સૂઝી, શુદ્ધસ્થે, ચેત્તો, જાતિસ્વભાવ, યુદ્ધ, પૈકું, પ્રસન્ન. (પાઠ ૩) અસ્વચ્છ, શાસવાટે, કાર્યોનિક, એસિડ, ગ્લાસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રધોગો, સિદ્ધ, નૈટ્રોજન, ઓક્સિજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ. (પા. ૪) કોકેન, જવાંમર્દ, જવડેજ, આયર્લાંડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, અહા. (પા. ૫) ગુરુભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમાં, મીઠુણ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેઠયું, એકનિષ્ઠા, અમૂલ્ય. (પા. ૬) સ્વચ્છંદી, સુસ્ત, ઉંધજીરી, સાંભળયું, અત્રે. (પા. ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણ-દર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સ્ક્રાટિક, મૃદંગ, યોદ્ધા, પૃથ્વીપતિ, (પા. ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, ભાવિય, ભગૃતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાક્ષ, ઓછાવત્તો, મઘાર્ક, અભિપ્રાય. (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇષ્ટ, વૈષ્ણવો, ગૌતમબુદ્ધ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, ચેતાંબર, બુદ્ધદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, સુન્ની, અમિ, ચિહ્ન, ધર્મઅંથ, ખ્રિસ્તી, ઇસુખ્રિસ્ત, પ્રોટેસ્ટન્ટ કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસ્થિનીસ, સિક્કાઓ, સંક્ષિપ્ત, તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત, સેલ્યુકસ, અંથકર્તા, વ્યવસ્થા, વિદ્યામૃ, સહીસિકકા, માલમિલકત, હુઝર, ન્યાયાસન, બ્રાહ્મણ, અવજ, મૃગચર્મ, વિદ્યાવ્યાસ, ભરગચ્છી. (પા. ૧૧) ઋગ્વેદસંહિતા,

વરુદેવની, સ્તુતિ, વસિષ્ઠકવિ, પુત્ર, ભુજ્યુ, આચનીકુમાર,
 સમુદ્રયાન, સમુદ્રવાટે, ભૃગુકર્મ, કાશ્યાન, છદ્મ. (પા. ૧૨)
 શંગ, તત્કાળ, પુત્ર, દુઃખ. (પા. ૧૩) છોકું, નિમેળ, મૂર્છના,
 છત્રી, ભરતકવિ. (પા. ૧૪) મુરફેલ, અકસ્માત, પ્રસિદ્ધ,
 નાંધ્યા. (પા. ૧૫) બુદ્ધિ, અવતર્યો, અદ્ભુત, જિંદગી,
 જવાંમર્દી, સ્તબ્ધ, અટકાવ્યું. (પા. ૧૬) વિચિત્ર, અસદ્ગે,
 નિંદવા, શુદ્ધસ્થાપ, ચિદીઆ, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર, મિથ્યાભિમાન,
 રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે (પા. ૧૭) પતનીની,
 ઉત્સાહ, વેઠવૈતરૂં, આશ્રય, ધર્મિષ્ઠ, આવડતેવડ, પ્રીતિ.
 રતનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, સાંભર્યો. (પા. ૧૮) વૈશ્ય,
 બ્રહ્મચર્ય ધર્મક્રિયા, ધર્મોપદેશ (પા. ૧૯) બ્રહ્માંડ, દુર્મતિ.
 (પા. ૨૦) કાલીની, ત્રીસેક, ચૈત્યો, શિવપકામની, સ્ત્રીપુરુષનાં
 મૂર્તિઓ, સ્થાન, ભિક્ષુઓને, સૂર્યોદય, જિંદગી. (પા. ૨૧)
 કુણ્ડા, હસ્તિનાપુર. (પા. ૨૨) ડાહ્યાભાઈ, દેવાનંદસ્વામી,
 હિતેન્દ્રુ, ઋતુવર્ણન. (પા. ૨૩) ધાર્મિક, વિદ્યાસધાતી, ઢાંક્યું,
 અજ્ઞાતા. (પા. ૨૪) મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હજારી, નિર્મળાં,
 છર્ણાં, જુક્તિ. (પા. ૨૫) આયર્યો, કુરૂપાં (પા. ૨૬)
 કવિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત, આકૃતિ, આશ્રમસ્થાન,
 ક્ષત્રિયવંશ, ધર્મદારા, શકુલ, શકુંતલા. (પા. ૨૭) કંઠાળ્યા,
 વૃદ્ધો, ધર્મસ્તુતિ, સ્વાર્થ. (પા. ૨૮) ધર્મિષ્ઠ, વિદ્યાભિત્ર,
 સર્વસ્વ, અર્ધીકાયા, સ્તબ્ધ, મૂળજે, મુદ્દાં. (પા. ૨૯)
 વિદ્યાર્થી, આદિત્યેશ્વર, ગરુડેશ્વર, કાળદેવવત્સ, પ્રદક્ષિણા.
 (પા. ૩૦) તૂટયો. (પા. ૩૧) અલૈધિક, બુદ્ધિ, ષિષ્ય, પર્ણ-

૭૬] યુજરાતની સાં બૃગોળની પ્રત્નૌત્તરમાત્રા ત્રણ આના.

કુટીમાં, અતિથિ. (પા. ૩૨) આશીર્વાદ, હુગડાંલતાં, ફાટાંતુડાં,
વધ્યાસધ્યા, સંકલ્પ, મુશ્કેલી. (પા. ૩૩) નાસ્તિકપણું,
છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ, જ્ઞાનશક્તિ, શ્રદ્ધા, (પા. ૩૪) પ્રીતે, પતિ-
તોદ્ધાર, વિશ્વેશા, કૃતિ, નિર્ણય, જળનિધિ, નૃત્ય, વ્યાધો,
વૃદ્ધે, તરુવર. (પા. ૩૫) ભૂસ્તર, યુમાસ્તા, સ્વામય.
(પા. ૩૬) પાર્દુગલ, ક્લિષ્ઠન, થેલ્થો, મોઝાંબિક, સિંહલ-
દ્વીપ, મોલયુકા, સમૃદ્ધિ, સપ્તેંબર. (પા. ૩૭) માર્કિવસ,
ઓવ, વૂરટર, જેમ્સ, ગ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એંજિનોની,
નિર્ભય, પાંત્રીસ. (પા. ૩૮) હિંડોળા, શતપત્રી, કલ્હાર, બુંગ.
(પા. ૩૯) જન્મેયા. નિર્ધન, વલ્લભ, આશ્ચર્ય, શીઘ્ર, નળાખ્યાન,
સુભદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા. ૪૦) ધાર્મિક, હમાસ્કસ,
પ્રેપાત્ર, અખખાસી, મુરખી, દષ્ટિએ, (પા. ૪૧) હુજરો,
ખ્યાલ, સંમહસ્થાનો, ઇસ્પતાલો, કિલ્લા, મનુષ્ય, કૃતિઓ,
આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨) દેવી, કૂરપણું, પ્રકૃલતા, સ્વાર્થ, કૃત્ય,
દેવીલા, બ્રહ્મત્ત, (પા. ૪૩) મીલુખતો, ઊડયું. (પા. ૪૪)
નિર્ભય, સ્તુતિ, સ્નેહી. (પા. ૪૫) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક,
સ્પર્શ, ઉત્સવ, હુદી, ચૌરામાંવી, રક્ષાટિક, અષ્ટપુષ્પ, કીર્તિ-
સ્તંભ. (પા. ૪૬) સૂઝયું, સુમીવ, પત્તા, વિદિ, વિભિષણ,
ઇંદ્રજિત, કુંભકર્ણ, અધ્યમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા. (પા. ૪૬. ભા. ૨)
ધૃતરાષ્ટ્ર, યુવિષ્ઠિર, ગદાયુદ્ધમાં, સ્વાર્થી, નિષ્કળ, સ્વયંવર,
મન્થવેધ, ઇંદ્રપ્રસ્થ, યુક્તિ, દ્રોણાચાર્ય, ભિન્નપિતામહ.
(પા. ૪૭) ભિન્ન ભિન્ન, રાખસોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિર્ભયક,
સ્વપ્નાં, નિરુધમીને, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી. (પા. ૪૮) વૈષ્ણવ,

સદ્ગ્રંથ, પતિવ્રતા. (પા. ૪૯) શ્લોકમાં, ઇત્યાદિ, વૃત્તિને, મરજીશાસ્ત્રમાં, સૃષ્ટિચક્રી. (પા. ૫૦) આત્રેયી, ઇંકારવ્યમાં, અગત્ય, વાદમીકિને, વિષ્ણુ, અદ્ભુત, પ્રીતિ, અરુંધતી, ઋગ્વેદ, કૌશલ્યાએ. (પા. ૫૧) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર, મૃત્યુ, યુધિષ્ઠિરનો. (પા. ૫૩) આશ્રય, કીર્તિ, ઉમિંથી, વૈતાલપચીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉદ્ધમકર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ, ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નોંધ્યા. (પા. ૫૪) કૂર, હૃદય, સૌમ્યનું. (પા. ૫૫) પ્રતિષ્ઠા, પ્રમ્, લપસ્યા, સત્પુરુષનું, દીર્ઘસૂત્રીની. (પા. ૬૫) મૂર્તિપૂજક, જાત્રાળુ, મુત્તલીખ અમદુલ્લાને, બાંધ્યાવસ્થામાંજ, પુલંગ્ન, કાષ્ઠપાપાણ, પરિપક્વ, તુચ્છકારી, નિષ્કામ, નિરુપાધે, શસ્ત્ર, પર્યત, ઇસ્તુંબુલમાં (પા. ૫૭) યજ્ઞદેવદં, ધર્મગુરુ, તત્ત્વો, લગ્નવિધિમાં, અંકલેચર, ખ્રિસ્તી, અસાહિદોન, જિલ્લાના. (પા. ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીજનીના, ટક્કર, શાહબુદ્દીન, ઉર્ફે, થાણેચર, મિટ્ટી, સંયુક્તાને, આમિત, શામ્બવેધનો. (પા. ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન, શિક્ષાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, હસ્તાવેળે, મદ્રેસાઓ, ફેશદુપ, ઉત્તેજનમાં, (પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, જોદ્દા, અસ્તવ્યસ્ત, વાદી નાખ્યા, શીરસ્તા, અતિશયોક્તિ, હરહાર, ત્રેસઠ. (પા. ૬૧) યુદ્ધનીતિ, રાજ્ય-નીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નાવડ્યું, બુદ્ધિબળ, મૌર્યને, ત્વરાથી, કૂર, સન્માન, ધર્મમંદિરે, દીર્ઘ, યુદ્ધનીતિ, પદ્ધતિ (પા. ૬૨) તિરસ્કાર, બહારે, સ્વામિભક્તિ. (પા. ૬૩) પ્રતિનિધિ, ઠકામશકરી, રત્નજક્તિ, ત્વરાથી. (પા. ૬૪) અમૃદ્ધિને, દેવર્નિઅર, રાજચિહ્ન, મુદ્દાં, તખ્તેતાઈસ. (પા. ૬૫)

द्विकंठा, विष्कि, मक्का, युस्त, सिक्का, अष्टविधास, राज्याविवेक,
मन्त्री, निष्ठा. (पा. ६६) नेत्र्युन, अष्टरूपति. (पा. ६७)
नक्षत्रो, क्षितिज, कटपी, सप्तैकपि, लुप्पक, गोणाद्धमां, कृतिका,
पुष्प. (पा. ६८) विषुववृत्त, वर्तुण, देशांशवृत्त. (पाठ ६९)
व्यापारवायु, नैर्ऋत्य, (पा. ७०) कार्मोनिक्केसिङ्ग्यास, सद्या-
दिमां, महाराष्ट्र, शरपाणीना, गेरसम्पाधी. (पा. ७१) द्वीपकल्प,
कन्याकुमारी, इगर्दुप. (पा. ७२) द्विहृदी, मछलीपट्ट, उल्लहोसी,
अक्षपुत्रा. (पा. ७४) स्नेह्दी, विमगापट्ट, चिह्ना (पा. ७५)
भृहसुर. (पा. ७६) वायुशेषक, नैर्ऋजन. (पा. ७७) ध्वनि,
ध्रुवती, इन्द्रियने, प्रतिध्वनि, (पा. ७८) विस्मय, उांध्या,
निद्रा, गङ्गा, (पा. ८०) उष्णतामापक, थर्मोमिटर, पा. ८१)
यन्त्रो. (पा. ८२) प्रत्येक. (पा. ८३) द्विदण, इल्लमणि. (पा.
८४) परिपक्व. (पा. ८५) वनरूपति, उत्पत्ति, वृद्धि, सक्षम-
दर्शक, ज्येष्ठिरिम्मा. (पा. ८६) लुक्कानो, स्वादिष्ट. (पा. ८७)
तुंगसदा, अद्यापि, अष्टीशुद्ध, (पा. ८८) शुद्धिशास्त्री,
प्रश्नोत्तरा (पा. ८९) पृष्ठ, भिन्नमेली, पिक्कारवुं, परिपूर्ण.
पा. ९०) शाहभृग, त्वया, पैष्टिक, वृद्ध (पा. ९१) अक्षदेश,
आङ्गिकाभां, वर्तता, विद्वाने. (पा. ९२) जन्म्या, सञ्चयो,
मुष्यत्वे, लुण्ठ्यां, शिल्पशान्त्र श्रेष्ठ (पा. ९३) पृष्ठमांथी,
(पा. ९४) द्यासोच्छवास, रिथतिरथापक, द्यासनधी,
उच्छवासमां, (पा. ९५) निश्चोव्यां, अग्न्यासी, निम्नमां,
साह्लां, मेलीञ्जरीन. (पा. ९६) आह्वुं, श्रोत्रतो, (पा. ९७)
द्विध्यासन, रेकम्मे (पा. ९८) द्यंयुं.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૭૯

અપૂર્ણાંકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

- (૧) અપૂર્ણાંકના અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે.
- (૨) કોઈપણ પૂર્ણાંક સંખ્યાને અપૂર્ણાંકમાં લખવી હોય તો છેદમાં એક લખવો.
- (૩) સમ અપૂર્ણાંકની કિંમત દ્વંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે; કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે.
- (૪) વિષમ અપૂર્ણાંકની કિંમત દ્વંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ જેટલાજ છેદ અથવા અંશથી છેદ ઓછા હોય છે.
- (૫) વિષમ અપૂર્ણાંકના અંશને છેદ ભાગી પૂર્ણાંક કાઢી શકાય છે, અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- (૬) સમ અપૂર્ણાંકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાતું નથી.
- (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંક પૂર્ણાંક અને અપૂર્ણાંક મળીને થયેલું છે.
- (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણાંકને વિષમ અપૂર્ણાંકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- (૯) અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી; માટેજ અપૂર્ણાંકના અંશ અથવા છેદ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે.
- (૧૦) અપૂર્ણાંકોની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનું રૂપ આપવું. કારણ કે છેદ સરખા થયા વગર કશું અપૂર્ણાંક મોટું છે કે નાનું તે ગણી શકાતું નથી.
- (૧૧) અપૂર્ણાંકોના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું.
- (૧૨) અપૂર્ણાંકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના છેદ ઓછા તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું.
- (૧૩) સમ અપૂર્ણાંકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમત વધે છે.

(૧૮) વિષમ અપૂર્ણાક્રિના અંશ તથા હેદમાં એકજ સંખ્યા હિમેરવાથી અપૂર્ણાક્રિની મળ કિમત કાયમ રહે છે અથવા એકી થાય છે. (૧૫) શુદ્ધ શુદ્ધ હેદવાળાં અપૂર્ણાક્રિના સરવાળા આદ્યાક્રી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાક્રિનો સમન્હેદ કરવો પછી સરવાળો કે આદ્યાક્રી કરવાં. (૧૬) શુદ્ધ શુદ્ધ અપૂર્ણાક્રિના સરવાળા, આદ્યાક્રી એકકા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાક્રિનો સમન્હેદ કરવો. પછી જોટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જોટલી એગ્રાની રકમો હોય તેના અંશનો શુદ્ધ શુદ્ધ સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી એગ્રાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમા લખી લઘુત્તમ હેદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિસંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણાક્રિના દાખલામાં ત્યારે એક કરતાં વધારે પદો ક્રીસમાં આપ્યા હોય ત્યારે દંમેશાં ક્રીસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને ક્રીસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સાદા રૂપને લગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણાક્રિમાંથી બીજું અપૂર્ણાક્રિ બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણાક્રિની કિમત વધારે હોય તો એગ્રાના અપૂર્ણાક્રિમાંથી વત્તાનું અપૂર્ણાક્રિ બાદ કરી જવાબની પહેલાં એગ્રાનું ચિહ્ન મૂકવું. (૧૯) શુદ્ધ શુદ્ધ અપૂર્ણાક્રિના સરવાળા, આદ્યાક્રી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકકા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો ક્રીસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો આદ્યાક્રી કરવાં. (૨૦) અપૂર્ણાક્રિ ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધમાં જેડાયલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧) જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આજુવી પછી ભાગાકાર

પાંચમી ચાપડીનો “લિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૮૧

કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે જેમકે ૨૫ રૂપીઆ ÷ ૫ રૂપીઆ=જવાબ પાંચ. (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે (૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના. x, ÷, એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં “નો” વાળી રકમને ભાગક સમજવી અને તેટલા માટેજ “નો” વાળી રકમને કિલટાવવી. (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દદભાગક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશનો દદભાગક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો લઘુતમ કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાગ્ય કાઢવો હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દદભાગક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે રકમને “ને” લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવી મતલબ કે “ને” વાળી રકમને ભાગ્ય સમજવી; માટે તેને કિલટાવવી નહિ. (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો; કારણ ગુણ્ય અને ગુણ્યાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કઈ રકમમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાધાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

૮૨] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૪ આતા.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્યપ્રકાશ ચિહ્નોની સમજ.

+ (વા) જે સંખ્યાની પહેલાં વાનાં ચિહ્ન હોય છે, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કાર્ડ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું. પણ અવર્જકના સરવાળા આદ્યાકામાં પહેલી રકમને વાનાં રકમ સમજાવી. જેમકે $15+12=27$

— (મોઝા) જે સંખ્યાની પહેલાં મોઝાનું ચિહ્ન હોય, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કાર્ડ સંખ્યાથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું. જેમકે $15-4=11$

× (ગણ્યા) જે બે સંખ્યાની વચ્ચે ગણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો. જેમકે $10 \times 4 = 40$

÷ (ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી, મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાગક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગ્ય સમજવી. જેમકે $12 \div 6 = 2$. આમાં 12 એ ભાગ્ય અને 6 એ ભાગક છે.

ના જે બે રકમની વચ્ચે “ ના ” હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો, “ના” ના સબધથી જોડાયેલી સંખ્યાઓ એકજ છે, મતલબ કે કોસમાં છે, એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ જેમકે $2 \times 2 = 4$ ના $4 \div 2 = 2$ ના $2 \times 2 = 4$ ના $4 \div 2 = 2$

(કૌસ) { } [કૌસ] કૌસ પુરો. જે રકમ કૌસમાં હોય તેને પહેલાં સાદું રૂપ આપવું. પહેલા કૌસને નાનો, બીજાને વચ્ચો અને ત્રીજાને મોટો કૌસ કહે છે. પહેલાં નાના કૌસને સાદું રૂપ આપવું. પછી વચ્ચાને અને પછી મોટા કૌસને આપવું.

$$\text{જેમકે } \left\{ \frac{૫ \times ૩}{૪} + (૧૨ના \frac{૩}{૪}) \right\} \frac{૫ \times ૩}{૪} = \frac{૧૫}{૪} + \frac{૩૬}{૪} = \frac{૫૧}{૪}$$

$$\frac{૫૫}{૪} + \frac{૩૬}{૪} = \frac{૫૫ + ૩૬}{૪} = \frac{૯૧}{૪} = ૨૨ \frac{૧}{૪}$$

= (અરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે અરાબરનું ચિહ્ન હોય તે બે રકમ સરખી છે એમ સમજવું. કેમકે ૧૩. = ૧૨ આના.

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયસરોયની હકુમત નીચેના સંઘણા મુલકને બ્રિટિશ હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરેહનાં રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ સરકારનો ખાલસા મુલક. (૨) નેપાળ, બુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો (૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો (૪) હિંદ માહેલા દેશી ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકીય ભાગ પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર, રાજ્ય ચલાવનાર હાકેમ.

૧. મુંબઈ ઇલાકો	મુંબઈ	ગવર્નર
૨. કર્મ	મર્સા	ચીફ કમિશનર
૩. મદ્રાસ ઇલાકો	મદ્રાસ	ગવર્નર
૪. આંધ્રમાન ખેટા	પોર્ટબ્લેર	ચીફ કમિશનર

૮૪) ગ્રીક ડેપરીને પ્રિટેશન (ચિકિત્સક મંજૂર અપાયા)

૫. બ્રહ્મદેશ	રંગુન	મવર્નર
૬. આસામ પ્રાંત	શિમોંગ	મવર્નર
૭. બંગાળા પ્રાંત	કલકત્તા	મવર્નર
૮. બહાર ને ઓરિસા	પટણા	મવર્નર
૯. આઝાદશા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અસ્તાબાદ		મવર્નર
૧૦. દિલ્હી પ્રાંત	દિલ્હી	ચીફ કમિશનર
૧૧. મધ્ય પ્રાંતો ને વરાડ	નામપુર	મવર્નર
૧૨. અજમેર ને મેરવાડ	અજમેર	ચીફ કમિશનર
૧૩. બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	ચીફ કમિશનર
૧૪. વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત	પેશાવર	ચીફ કમિશનર
૧૫. પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	મવર્નર

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો, દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારનાં રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો (એન્જલિયો). (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થાનો).

વડી સરકારના તાબામાં રજીસ્ટરેડ, મુખ્ય હિંદુસ્તાન, બાલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ અને કાઠિયાવાડ એ પાંચ એન્જલિયો અને હૈદરાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર, મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ પ્રકારનાં વડી સરકાર તરફથી એન્જન્ટ રહે છે, એન્જલિયોના ઉપરીને એન્જન્ટ ડુ ધ મવર્ન જનરલ ને સંસ્થાના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે.

સંસ્થાનો

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લૃત.

પ્રિન્ટિંગશાળા માટેની ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ જ્ઞાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ જ્ઞાના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ કૃાના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ જ્ઞાના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ જ્ઞાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
બીજીના „ ૦-૪-૦	ઠન્યા ૧લીના „ ૦-૪-૦
ત્રીજીના „ ૦-૫-૦	ઠન્યા ૨જીના „ ૦-૫-૦
ચોથીના „ ૦-૭-૬	ઠન્યા ૩જીના „ ૦-૭-૦

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૬
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “સુખમલિખિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

હિંદુસ્તાનની સાં જુઓળની પ્રમોતરમાળા ચાર આનાઃ
અઘાપિ બહાર ન પડેલી એવી ગુજરાતના ઇતિહાસર્ન
વાર્તારૂપી રસિક પ્રનોતરમાળા ૭ આના.

છમનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર—મુરત

